

Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd

MAATSCHAPPELIJK WERK IN EEN SOCIAAL
GEVOELIGE TIJD

Hans van Ewijk

Rede uitgesproken ter gelegenheid van de aanvaarding van het bijzonder hoogleraarschap 'Grondslagen van het maatschappelijk werk' aan de Universiteit voor Humanistiek op maandag 8 november 2010. Met dank aan de Marie Kamphuis Stichting en Universiteit voor Humanistiek.

Humanistics University Press is een imprint van SWP voor uitgaven van de Universiteit voor Humanistiek

Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd
Hans van Ewijk

ISBN 978 90 8850 191 3
NUR 740

© 2010 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 257, 1000 AG Amsterdam) te wenden.

VOORWOORD

In dit boekje vindt u de oratie, zoals die ongeveer is uitgesproken bij de aanvaarding van het bijzonder hoogleraarschap ‘Grondslagen van het maatschappelijk werk’ aan de Universiteit voor Humanistiek. Daar heb ik twee hoofdstukken aan toegevoegd. In hoofdstuk 2 ‘Op zoek naar het maatschappelijk rendement’ verantwoord ik gebruikte getallen in de oratie en geef ik argumenten om te investeren in eerstelijns ondersteuning in het sociaal functioneren van mensen in een steeds complexere samenleving. In hoofdstuk 3 ‘Een aanzet tot een raamwerk voor een sociaal werk theorie als voorbeeldige praktijk-discipline’ werk ik een inzicht in en uitzicht op een samenhangend kennis- en handelingsdomein sociaal werk uit. Sociaal werk is de omvattende term voor het brede kennis- en handelingsdomein waar sociale professionals van verschillend pluimage zich inzetten voor het sociaal functioneren. Binnen sociaal werk is maatschappelijk werk een kernberoep met een lange en indrukwekkende geschiedenis. Het raamwerk dat ik hier presenteer zal mijn werk aan de Universiteit voor Humanistiek en mijn samenwerking met collega’s in het hoger onderwijs en de praktijk inkaderen.

Ik hoop dat maatschappelijk werkers, hun opleiders, hun ondersteunende wetenschappers en hun broertjes en zusjes in andere sociale beroepen zich aangesproken voelen en herkennen in wat ik zeg. Datzelfde geldt voor mijn familie en vrienden die zich misschien afvragen wat maatschappelijk werk eigenlijk is en inhoudt.

Hans van Ewijk

Utrecht, 8 november 2010.

INHOUDSOPGAVE

1. Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd	9
Van een vooruitgangsstaat naar een staat van complexiteit	9
Het hardnekkig streven naar ontkoppeling	15
De positionering van het maatschappelijk werk	21
Ambities en plannen	26
Referenties	28
2. Op zoek naar het maatschappelijk rendement	31
Toename van gebruik	31
Inschatting maatschappelijk rendement	36
Pleidooi voor verlegging van financieringsstromen en regelgeving	38
Referenties	38
3. Een aanzet tot een raamwerk voor een sociaal werk theorie als voorbeeldige praktijkdiscipline	41
Sociaal werk theorie als praktijkdiscipline	42
1. De domein- en afbakeningskwestie	43
2. Theoretische verdieping	48
3. Sociaal werk onderzoek	53
4. Ethiek en zingeving	56
5. Methodieken en methodes	57
6. Beleid en organisatie	57
7. Professionalisering	58
Concluderend	63
Referenties	65

1. MAATSCHAPPELIJK WERK

IN EEN SOCIAAL GEVOELIGE TIJD

In het sociale domein kun je niet vluchten in een eigen ontoegankelijk kennisdomein zoals medici, juristen en ingenieurs. Je hebt je te verantwoorden tegenover je gelijke of meerdere. Het is maar de vraag of de maatschappelijk werker het beter weet dan zijn cliënt. De legitimering van sociaal werk is in hoge mate afhankelijk van de erkenning en herkenning door cliënt, financier en samenleving. Ik neem u mee op een zoektocht naar de essentie van het sociale en het sociaal werk en daarbinnen het maatschappelijk werk. Ik zal betogen dat onze tijd een sociaal gevoelige tijd is die het moeilijk maakt voor mensen die sociaal wat onhandig zijn en dat de kern van het maatschappelijk werk niet ligt in achterstandsbestrijding of het verhelpen van stoornissen maar in het ondersteunen van mensen in hun sociaal functioneren.

Van een vooruitgangsstaat naar een staat van complexiteit

Volgens GGZ-Nederland kampt een kwart van de Nederlandse bevolking met ernstige problemen in het dagelijks functioneren. Ongeveer een miljoen van hen maakt gebruik van de tweedelijns geestelijke gezondheidszorg. Nog eens een miljoen doet een beroep op huisarts, maatschappelijk werk en eerstelijnspsychologen (GGZ 2009). Volgens Jo Hermanns zit 14% van onze jeugd in een of andere vorm van geïndiceerde zorg of speciaal onderwijs (2009). De meeste gebruikers van deze voorzieningen hebben sociaalpsychische problemen. Dit grote beroep op psychosociale hulpverlening kunnen we niet simpel toeschrijven aan een agressieve markt van welzijn en

geluk of aan pamperen van kwetsbare burgers. We hebben, zo zal ik betogen, te maken met de overgang van een vooruitgangsstaat naar een staat van complexiteit wat leidt tot toenemende sociale gevoeligheid en kwetsbaarheid.

Tot ongeveer de zeventiger jaren van de vorige eeuw konden we de westerse welvaartstaat omschrijven als een vooruitgangsstaat. Zelfs twee wereldoorlogen brachten de westerse mens niet van het idee af dat in de toekomst een betere wereld wachtte. Het geloof was gebaseerd op de effecten van de moderne wetenschap en technologische vooruitgang. De vooruitgangsstaat wilde armoede, ongeletterdheid en onbeschaafdheid bestrijden. De staat bouwde zijn systemen van onderwijs, gezondheidszorg, volkshuisvesting, arbeidsmarkt en sociale zekerheid (Beveridge 1942). Een gezonde economie en een sterke verzorgingsstaat zouden welvaart, welzijn en cohesie voortbrengen en wel in die volgorde. Sociale cohesie en sociaal welbevinden komen vanzelf als de staat goed georganiseerd is, was de gedachte. Toen ik in Tartu als buitengewoon hoogleraar begon, realiseerde ik me dat in de Sovjet Unie, waartoe Estland tot 1991 behoorde, geen sociaal werk bestond omdat in de communistische staat geen sociale problemen konden bestaan. Het sociaal werk, opgebouwd in de twintiger jaren, werd na de confiscatie door de Sovjet Unie in 1945 opgeheven en pas in de jaren negentig weer geïntroduceerd (Kiik 2006). Maar ook de Europese Unie heeft herhaaldelijk gesteld dat sociale cohesie een uitkomst van een competitieve kenniseconomie zal zijn en als zodanig niet veel aandacht nodig heeft (EC 2004, 2010). Deze veronderstelling is echter een illusie. Het is juist de hoogontwikkelde samenleving die het uiterste vraagt aan mensen om zich sociaal te handhaven. De oude sociale queeste van armoede, ongeletterdheid en onbeschaafdheid die leidde tot het beschavingsoffensief veranderd in de postmoderne sociale kwestie van het (dis)functioneren van de mens in een steeds complexere context. Terugkijkend ervaar ik de zestiger en zeventiger jaren als een tijd waarin we de vooruitgang wilden radicaliseren maar ons feitelijk al op een breukvlak bevonden. Die jaren vormden, achteraf gezien, het oudejaarsvuurwerk van de vooruitgangsstaat.

Sindsdien zijn we complexiteit gaan managen.

Een van de grootste complexiteitdenkers van onze tijd is Edgar Morin. Morin verbindt nieuwe kennis en inzichten van natuurwetenschappen, biologie en menswetenschappen. Zijn stelling is dat moderne wetenschappen proberen de complexiteit te ontrafelen door reductie, een zoektocht naar één oorzaak, één algemeen geldende wet, naar het functioneren van de delen in plaats van het geheel. Deze rationeel empirische benadering dreigt in onze tijd vast te lopen of zelfs op grote drama's uit te lopen omdat we de greep op het geheel en de samenhang verloren hebben. We hebben geprobeerd de mens en de kosmos in delen uiteen te leggen en die afzonderlijk te bestuderen en dat heeft veel opgeleverd maar weinig inzicht geboden in de mens als een zichzelf organiserend wezen, of zoals Morin zegt, een zichzelf eco-organiserend wezen. Hij bedoelt daarmee dat de mens zichzelf produceert in interactie met zijn omgeving. Dit zichzelf organiserend en producerend wezen, dat we als mens zijn, is een uitermate complex fenomeen. Alleen in onze hersenen al werken zes miljard cellen samen om de boel bij elkaar te houden. We lijken op complexe machines, zoals computers, maar we zijn wel levende machines die zichzelf ontwikkelen. Morin vindt het haast jammer dat onze hersenen in een hersenpan zitten en maar door vijf zintuigen kunnen communiceren. Alleen als we de complexiteit van de kosmos, de mens en zijn wereld als zodanig erkennen en proberen te begrijpen kunnen we voorkomen dat het reductionisme allesoverheersend en allesvernietigend wordt. Tot zover Morin (Morin 2008).

Denken en handelen vanuit complexiteit lijkt me een vruchtbare benadering in het sociale domein. Onze sociale wereld is met de exponentiële groei van de kennis en economie in korte tijd veel complexer geworden. Meer kennis en welvaart leidt tot meer differentiatie in beroepen, in instituties, in informatie, in mogelijkheden. We kunnen meer, we weten meer, we mogen meer, we moeten meer en we vinden dat we het vooral zelf moeten beslissen (van Hemert 2009). Tegelijk doen we dat in een wereld met een open horizon (Taylor 1989). De vooruitgangsstaat had een richting, een weg te gaan. Die mocht communistisch, fascistisch, corporatistisch of sociaaldemocratisch zijn, maar een ieder had een gevoel voor richting verbonden met grote waarden als gelijkheid of vrijheid. De strijd ging om de juiste richting maar niet over de vraag of er wel een richting was. Zo

leerde ik op school dat je als christen twee paden had: de brede weg met om iedere hoek een MacDonalds en het smalle pad met zijn macrobiotische winkeltjes. In ons dorp waren we erg voor het smalle pad maar we liepen toch vooral op de brede weg. Dat leidde bij mij bijna tot een existentiële crisis en het besluit om Godgeleerdheid te gaan studeren. In onze tijd gaan de wegen en paden alle kanten op, naar ergens en nergens, naar ietsisme en nietsisme. Onze tijd heeft geen gemarkeerde paden en weet niet meer waar de vooruitgang zit. Van vooruitgangsgeloof zijn we beland in een wereld van complexiteit waar het managen van die complexiteit alle aandacht vraagt. In plaats van een strijd tussen grote waardesystemen en een strijd om de juiste richting moeten we samenwerken in een wereld met meerdere waarheden en meer onzekerheden. In plaats van het oude 'of – of' zijn we in de tijd van het 'en-en' en het populaire 'win-win' beland (Seligman 2003). Het ontbreekt echter niet alleen aan richting maar we dreigen ook een gemeenschappelijk raamwerk, waarbinnen we onszelf tegenover elkaar kunnen positioneren, kwijt te raken. Wereldreligies en de politieke ideologieën kenden in al hun verscheidenheid heel vergelijkbare structuren en hadden een wederzijds herkenbare taal. In de staat van complexiteit is sprake van een Babylonische spraakverwarring, een veelvoud aan perspectieven, constructies en werkelijkheden, waarin herkenbare structuren moeilijk te herkennen zijn. Tot slot is ook onze sociale inbedding aan erosie onderhevig. De mens heeft zich losgemaakt van de overzichtelijke, herkenbare multifunctionele levensgemeenschap zoals de dorpen en kleine steden, de standen en gildes waren. We zijn bewoners van 'communities' geworden die ieder een eigen samenstelling hebben met een eigen doel of functie. Het individu moet zelf de verbinding zien te leggen en zich voortdurend aanpassen aan die verschillende en veranderende verbanden. We scheiden, we verhuizen, we veranderen van baan en als we al niet van baan veranderen verandert de baan wel. De burger, de politiek, het bedrijfsleven en wetenschap hebben hun handen vol aan het managen van complexiteit. We worden voortdurend bezig gehouden door wat zich aandient als kansen en problemen. Het gaat meer om opportunisme dan om missie, hoe mooi de missiestatements van overheden, universiteiten en bedrijven ook zijn. De complexiteit is ook onze leefwereld binnengedrongen, zit in de huiskamer, in de klas, in de

werkplek bij elkaar en tegenover elkaar. Een gezin, een afdeling, een klas of een vriendengroep bij elkaar houden vraagt veel sociale kunde. Deze toenemende complexiteit van de postmoderne samenleving weerspiegelt zich ook in ons aarzelend en zoekend innerlijk. Vandaar mijn stelling dat de oude sociale kwestie van armoedebestrijding verdrongen is door de sociale kwestie van het richting vinden in en greep krijgen op de sociale complexiteit. De oude sociale kwestie beantwoordden we met de bouw van stevige nationale systemen en met gelijke kansen en gelijke behandeling voor iedereen. De nieuwe sociale kwestie is niet met systemen of gelijke behandeling op te lossen. Integendeel, je sociaal handhaven en de complexiteit aankunnen is situationeel en context gebonden. Het gaat om maatwerk in plaats van om confectiesystemen of in woorden van mijn voorganger Geert van der Laan, we moeten weten hoe te handelen in concrete en unieke gevallen (2006). De dagelijkse complexiteit vraagt van de postmoderne mens een grote vaardigheid om zichzelf een profiel te geven en een positie in de samenleving te vinden. Dit is vooral een sociale vaardigheid, de kunst om zo met je eigen omgeving en jezelf om te gaan dat je gezien, erkend en herkend wordt. Doorslaggevend voor de eigen toekomst en positie is om je op de juiste wijze tot anderen te verhouden en het opportunisme om van je mogelijkheden en de kansen in de samenleving gebruik te maken. Het sociale vermogen dat in onze tijd zo hoog gewaardeerd wordt, is daarmee tegelijkertijd een uitsluitinggrond geworden. Deze uitsluitende werking is schrijnend te illustreren met de positie van mensen met een autistische stoornis. Van deze groep werkt volgens internationaal onderzoek maar 10% regulier (Gezondheidsraad 2009). In Nederland ligt dat aantal op 26% maar dat zou te maken kunnen hebben met een meer rekkelijke definitie van autisme. Van de autisten met een normale of bovennormale intelligentie werkt overigens ook in Nederland maar 12% in een fulltime baan. De gezondheidsraad meent dat potentieel veel meer mensen met een autistische spectrum stoornis regulier zouden moeten kunnen werken. Vervolgens stelt de raad: 'De meest genoemde belemmering voor een succesvolle baan was het onvermogen om tegemoet te komen aan de sociale eisen van het werk' (2009). Niet-adequaat sociaal functioneren is dus de belangrijkste uitsluitinggrond voor deze groep. Vermoedelijk hadden autisten met een

hogere intelligentie in het verleden minder problemen omdat in veel banen het vakmanschap veel hoger scoorde dan de sociale vaardigheden. Bovendien werd sociale onhandigheid van mensen in hogere posities op de koop toegenomen. Ik zou u daarover mooie (schoon) familiegeschiedenissen kunnen vertellen. Een ander voorbeeld is de toename van problematisch gedrag onder lichtverstandelijk gehandicapte jongeren (CBZ 2004). Deze toename heeft alles te maken met een samenleving die niet meer eenduidig en binnen een herkenbare gemeenschap mensen hun positie en rol toeschrijft, zoals dat gebeurde met een verstandelijk gehandicapte in een dorp. Bovendien was er in het dorp een duidelijke sociale controle en sociale correctie. In de staat van complexiteit moet een mens elke keer weer zichzelf een rol en positie geven. Een zeker sociaal onvermogen van zelfrepresentatie is meer dan in het verleden een reden voor marginalisering. In de vroege geschiedenis van onze samenleving was het vooral de afkomst die de positie en toekomst van de mens bepaalde. Je werd wat je vader was, je deed wat je moeder deed en je woonde waar je ouders woonden, je werd begraven op hetzelfde kerkhof als je familie. In de vroegindustriële samenleving was financieel kapitaal de hefboom die de oude adel van zijn troon stootte en Marx en Adam Smith er op zette. De moderne tijd was de tijd van het educatief en cultureel kapitaal (Bourdieu 1984). Opleiding werd de belangrijkste determinant voor maatschappelijk succes. In onze postmoderne tijden telt het sociaal kapitaal zwaar (Putnam 1993, 2000). Ieder beroepsprofiel en opleidingsprofiel heeft communicatieve en sociale competenties bovenaan staan, of je nu chirurg, loodgieter, jurist of verzorgende wil worden. Bijna 70% van de Nederlandse beroepsbevolking werkt dagelijks in een team (Kyzlinková et.al. 2007) en hedendaags onderwijs is groepjeswerk. We verwachten van werknemers, kinderen en vrienden dat ze flexibel zijn, niks leuker vinden dan sociaal doen en zich sociaal adequaat gedragen. Misschien zit in onze maatschappij ook wel een onderhuids verzet tegen deze sociale dominantie en leidt het tot een zekere sociale hypochondrie (Schinkel 2007) en rechts populisme. Tot zover mijn betoog over de verschuiving van vooruitgangsgeloof naar het kunnen omgaan met complexiteit. Het is niet het vergezicht van een betere wereld dat ons drijft maar de worsteling om de complexiteit aan te kunnen. Ik ga over naar deel twee van mijn betoog

over het hardnekkige streven naar ont koppeling en de gevolgen ervan voor het sociaal werk.

Het hardnekkig streven naar ont koppeling

Ik begin weer met u wat cijfers voor te leggen (zie voor onderbouwing hoofdstuk 2). De afgelopen tien jaar zijn de geestelijke gezondheidszorg, de jeugdzorg, de scholen voor kinderen met ernstige gedragsproblemen, de Wajong regeling voor jong gehandicapten en de zorg voor jongeren met een lichtverstandelijke handicap gemiddeld met 10% per jaar toegenomen. Dat betekent een verdubbeling in tien jaar tijd. Opvallend is ook dat Nederland institutioneel bij uitstek is. We staan in Europa in de top wat betreft hospitaalbedden in de geestelijke gezondheidszorg en kinderen in het speciaal onderwijs. In Nederland zijn meer mensen met een verstandelijke handicap in instituties geplaatst dan in de UK en Scandinavië samen. In het gevangeniswezen was Nederland in de zeventiger jaren slofje onder in West-Europa; intussen zijn we opgeklommen naar een tweede plaats. Het aantal mensen in de gevangenis is in diezelfde tijd zelfs vertienvoudigd. We hebben te maken met een dramatische groei in dure gespecialiseerde hulpverlening die volledig is toe te schrijven aan mensen die zich sociaal niet kunnen gedragen of handhaven (Hermanns 2009, Teunisse 2009). In diezelfde periode is de inzet van welzijnswerkers, waaronder maatschappelijk werkers, in de eerste lijn min of meer stabiel gebleven of zelfs licht afgenomen en dat in tijden van vermaatschappelijking en de wet op de maatschappelijke ondersteuning. Beleid en feit liggen nogal ver uit elkaar. Hoe is deze toename in dure gespecialiseerde hulp te verklaren en te waarderen? Ik neem u mee in mijn tweede betoog over de hardnekkige neiging om te ont koppelen.

Het succes van de vooruitgangsstaat lag voor een groot deel in het vermogen van de kennisindustrie om arbeidsprocessen op te splitsen in afzonderlijke handelingen en die afzonderlijke handelingen te verbijzonderen en effectiever te maken (Kamphuis 1972, Schön 1983, Wilken 2002, Morin 2008, Polanyi 2009). Zo ontstonden talrijke deeldisciplines waar geleerden heel veel over heel weinig wisten en

juist deze hooggeleerden kregen het meeste aanzien. De huisarts boog voor de specialist, de internist voor de specialist in organen, de orgaanspecialist voor de specialist in een deel van het orgaan en allen bogen voor hen die alles weten over cellen en genen (vrij naar Schön). Ontkoppelen heeft ook in de maatschappelijke dienstverlening toege-slagen. We hebben een fijnmazig net van voorzieningen, beroepen en regelgeving ontwikkeld. We hebben uitvoering, diagnose en manage-ment uit elkaar getrokken (van der Laan 2006) en de laatste decennia is het sociaal werk en de geestelijke gezondheidszorg vergaand opge-deeld in producten en projecten die per stuk afrekenbaar en planbaar zijn. Het is echter zeer de vraag of het sociaal werk zich leent voor ont koppeling en of ont koppeling de kwaliteit van het werk verhoogt. Elders heb ik deze neiging tot opdelen en opknippen in taken en tijdseenheden ‘georganiseerde discontinuïteit’ genoemd (van Ewijk 2007). Ik leg u een tweetal dominante processen van reductionisme of ont koppeling voor, te weten denken van uit achterstand en denken vanuit stoornissen. Deze ont koppelingen hebben een grote invloed gehad op de positionering van het maatschappelijk werk.

De achterstandsbenadering is verbonden met de strijd tegen de armoede, ongeletterdheid en onbeschaafdheid van de 19^e en 20^e eeuw. De nationale systemen van onderwijs, gezondheidszorg, volkshuisvesting, arbeidsmarkt en sociale zekerheid werden getoetst op hun toegankelijkheid en hun bijdrage aan een productieve en egalitaire samenleving. Dit leidde tot een ont koppeling van algemeen beleid naar specifiek doelgroepenbeleid want elke keer was er wel een groep die achterlag. Het begon met de werkende klasse en de vrouwen, maar al snel volgde de niet-werkende klasse, kinderen, gehandicapten, jongeren, ouderen, mensen met een psychosociale aandoening, nieuwkomers, oudkomers, herintreders, homoseksuelen, ex-delinquenten en talloze verdere verbijzonderingen. Alleen de hoogopgeleide hetero blanke man tussen de 27 en 55 werd nooit een doelgroep en was dus het beste af. Al deze groepen lagen op de een of andere manier achter en werden voorzien van een eigen beleid en als het even kon een eigen departementale afdeling, eigen regelgeving en eigen voorzieningen. De doelgroepen gingen ook zichzelf organiseren en vormden emancipatiebewegingen. De publieke en particuliere

sector organiseerden zich zo grotendeels langs lijnen van doelgroepen of achterstandsgroepen. Het maatschappelijk werk leverde materiële en immateriële hulpverlening en verbond zich met de achterstandsbestrijding, in het bijzonder met de verschillende emancipatiebewegingen. Door bewustmaking en bevorderen van zelforganisatie werden de systemen en samenleving tegemoet getreden. Deze stroming in ons werk vinden we internationaal terug onder aansprekende titels als ‘critical social work’ en ‘anti-oppressive practice’ (Dominelli 2002) en de inzet voor sociale rechtvaardigheid. Een lastige opgave waaraan het sociaal werk zich vertilt en waarmee het zichzelf nodeloos mee politiseert. Maatschappelijke achterstanden en maatschappelijke ongelijkheid bestrijden, dat zal toch vooral moeten gebeuren door onderwijs en arbeidsmarkt en in de politieke arena. Maatschappelijk werkers hebben daar niet veel te zoeken, is mijn stelling.

De stoornisbenadering, daarentegen, wordt gedreven door de neiging om in de mens stoornissen, ziektes en handicaps te identificeren, te diagnosticeren en te behandelen, bij voorkeur via evidence based protocollen. De gediagnosticeerde stoornis is leidend in het conceptualiseren van wat er aan de hand is en wat gedaan moet worden. Vaak nemen degenen die gediagnosticeerd zijn het etiket over en verenigen zich in organisaties van chronisch zieken, patiënten en gehandicapten in al hun rijkheid en verscheidenheid. En zo ontstaat er ook hier een configuratie van belangengroepen, bestuurlijke afdelingen en specifieke regelgeving die de afzonderlijke handicaps en stoornissen uitvergroten tot eigen beleidsterreinen, eigen cliëntenorganisaties en deur aan deur collectes. De remedie concentreert zich op de behandeling van de ernstige stoornissen en leidt tot overconcentratie op de stoornis zelf en daarmee tot reductie, specialisering en institutionalisering. We kunnen zelfs spreken van een driedubbele reductie of ontkoppeling. We halen het individu uit zijn directe omgeving naar de behandelkamer of de institutie, we isoleren in de persoon de stoornis en we behandelen de stoornis met een geprotocoliseerde behandeling waarbij de strakke methodiek de interactie tussen persoon en professional bepaalt. Dit sociaal-medisch perspectief werd in de zeventiger en tachtiger jaren dominant in het maatschappelijk werk dat zich ontwikkelde naar een meer therapeutische benadering en zich probeerde te nestelen onder de para-medische beroepen, zoals

via de beoogde registratie in de wet BIG (van der Laan 1999). In deze 'cure' gerichte benadering heeft maatschappelijk werk ook al niet veel te zoeken en te vinden. Daar waar ziekte, handicap en stoornisbehandeling op zich aan de orde zijn, zijn medici en psychologen de aangewezen professionals.

De kracht en essentie van het sociaal werk ligt volgens mij niet in het bestrijden van achterstanden of het verhelpen van stoornissen maar in de focus op het sociaal functioneren van mensen (van der Laan 1996, Riet 2006, Jagt 2008) of het bevorderen van sociale redzaamheid (Jongman en Groen 2010). De opgave voor de postmoderne mens is om in zijn gedrag en verhouding tot anderen zodanig te functioneren dat het leven redelijk beheersbaar blijft. We weten dat beweging, participatie en sociale contacten het beroep op medische zorg doet afnemen, het vinden van werk vergemakkelijkt, minder conflicten oplevert en zelfs economische vooruitgang stimuleert (Putnam 1983, 2000). In het sociaal functioneren van individuen en hun verbanden ligt de stille kracht van een sterke samenleving en juist in dat domein ligt ook de kracht van het sociaal werk. Daarmee bevindt het werk zich midden in de staat van complexiteit. Een goede maatschappelijk werker onderkent zowel de complexiteit als geheel en de afzonderlijke componenten ervan, zonder die componenten te ontkoppelen van de complexiteit. Zo kennen we in veel diagnoses de zoektocht naar hoe het de persoon vergaat op de verschillende levensterreinen en op welke terreinen hulp nodig is (Hortulanus et.al. 1997). We kennen participatieladders waarlangs we meten in welke mate mensen actief zijn. Er zijn instrumenten om na te gaan hoe het zit met de veerkracht, de draagkracht, de draaglast en natuurlijk moeten maatschappelijk werkers en andere sociale werkers inzicht in en kennis hebben van stoornissen, achterstanden, culturele achtergronden en de impact ervan op de persoon en de omgeving. Kenmerkend is echter dat in het sociaal functioneren we juist vanuit verschillende perspectieven naar de werkelijkheid kijken en de problematiek ontrafelen zonder te ontkoppelen. Sociaal werk gaat uit van de persoon als een zichzelf organiserend en zichzelf producerend wezen. Ieder mens geeft, ondanks zijn stoornissen en achterstanden, vooral zichzelf vorm in voortdurende interactie met zijn omgeving of postmodern gezegd,

omgevingen. Het gebeurt allemaal onder de eigen hersenpan maar al die hersenpannen moeten het ook met elkaar zien te regelen. Sociaal functioneren heb ik tot nu toe vooral procesmatig geduid als het vermogen om zichzelf te positioneren ten opzichte van anderen, zich zo te gedragen en zo te verhouden dat de complexiteit gemanaged blijft. Meer substantieel of inhoudelijk kunnen we sociaal functioneren koppelen aan sociaal of actief burgerschap. De Europese Unie en zijn lidstaten afzonderlijk zetten in op burgers die zelfverantwoordelijk en medeverantwoordelijk zijn (Chanan 1997). In zijn simpelheid is dit een stevig fundament voor de postmoderne samenleving. Eigen verantwoordelijkheid is net iets anders dan puur individualisme of dikke-ikken (Kunneman 2009). Het legt meer de nadruk op verantwoordelijkheid nemen voor de eigen leef- en werkomstandigheden en voor het eigen gedrag. De mens als zelfverantwoordelijk burger is een tegenbod tegen de mens die alleen uit is op zijn eigen gewin. Medeverantwoordelijkheid veronderstelt dat de burger verantwoordelijk is voor zijn directe omgeving, familie, collega's, vriendennetwerk, maar ook voor zijn fysieke en economische omgeving. Hier kunnen we een tegenbod in zien voor sterk collectivistische systemen waar de staat de medeverantwoordelijkheid overneemt. Ik maak bij deze, mij sympathieke, burgerschapsopvatting drie opmerkingen. De eerste is dat burgerschap een fatsoenlijke verzorgingsstaat veronderstelt met toegankelijke systemen. De tweede opmerking is dat bij de eigen- en medeverantwoordelijkheid altijd hoort te staan: naar het vermogen van de specifieke burger. We spreken dan over relatief burgerschap, de standaardmens voorbij (Lister 2007, van Houten 1999). Mijn derde kanttekening is dat burgerschap ook relationeel burgerschap inhoudt (Lawy en Biesta 2006). Burgerschap is niet alleen een persoonlijke opgave maar werkt pas als samenleving en overheid zich inzetten voor hun burgers (van Ewijk 2010).

Laat ik aan het eind van mijn tweede betoog u nog eens op een andere manier confronteren met mensen die het moeilijk hebben in onze samenleving, soms zo moeilijk dat ingrijpen of ondersteunen onvermijdelijk is.

- *De dolende*. In bijna iedere familie en vriendennetwerk vinden we mensen die het moeilijk hebben om aan de vereisten voor het

gewone dagelijkse leven te voldoen. Ze lijken geen richting te hebben, geen drive, geen motivatie en laten het leven over zich heen komen. Misschien kunnen of willen ze de druk van de dagelijkse complexiteit en voortdurende verwachtingen en eisen niet aan. Voor familie en vrienden vaak zenuwslopend.

- *De vastgelopen.* Het kan je zomaar overkomen dat je vastzit in een patroon waar je niet meer uit kunt. We herkennen het allemaal wel in onze onderlinge relaties als partners of ouder en kind. Je bent op een bepaalde manier aan elkaar gewend en je zou dat soms wel willen veranderen maar het is heel pijnlijk om dat te doorbreken. Soms kunnen vastgelopen patronen allesoverheersend worden en mensen iedere adem ontnemen. Het kan een jongere in een criminele bende zijn, een stel in permanente oorlog, een ouder en kind waartussen alles verstard is, een buurt die zijn bewoners in een ijzeren klem heeft, een verslaving of ernstige schuldenproblematiek.
- *De genegeerde.* De vraaggerichte benadering laat de cliënt de keuze om mee te doen maar veel kwetsbare mensen durven niet goed hun kamer of huis uit omdat ze zich schamen of zich schamen voor de andere bewoners. In het verzorgingshuis vereenzamen ouderen. We weten van veel mensen met een verstandelijke handicap of psychiatrische stoornis dat ze familie hebben en soms professionals zien maar dat ze zonder vrienden zijn.
- *De mishandelde.* Dagelijks die angst thuis, op school, op de werkplek of op straat om gepest, geslagen, misbruikt te worden. We weten dat mishandeling vaak verzwegen wordt, door slachtoffer en dader. Sociaal werk heeft veel te maken met mensen die bescherming zoeken tegen mishandeling.
- *De ontspoorde.* Tegenover de mishandelde staat degene die 'mishandelt', iemand die als het ware verslaafd is aan zijn crimineel gedrag. Mensen waarvan we niet kunnen begrijpen dat ze zo gewetenloos lijken, zo hard voor andere mensen en zichzelf. Ook met die mens heeft sociaal werk te maken en een rol te vervullen.

Met deze vijf voorbeelden wil ik geen nieuwe categorisering maken. Ik laat deze types zien om duidelijk te maken dat bij heel veel vragen naar menselijk functioneren het niet in de eerste plaats om achterstandsbeleid gaat of het behandelen van een stoornis, ook al

spelen deze een rol. Als u met een maatschappelijk werker of huisarts spreekt, krijgt u binnen de kortste tijd een heel scala aan type mensen en problemen voorgelegd waar het niet gaat om stijging en stoornis maar om mensen die vastlopen. De problematiek zit in tijdelijk of permanent sociaal disfunctioneren.

Juist in dit sociaal disfunctioneren zit het probleem van onze tijd. Dat meer mensen in toenemende mate moeilijkheden hebben met zich sociaal te handhaven is een feit. De vraag is hoe we daarop reageren, welke ondersteuning we bieden. Waarom, wanneer, hoe en wie gaan in actie komen? Wanneer vinden we het een zaak van het individu zelf en wanneer vinden we dat de familie het maar moet oplossen en wanneer is de situatie onhoudbaar en zijn professionals nodig? Een vraag waar we in onze samenleving niet goed raad mee weten en uit onmacht, onkunde en verkokerde structuren veel misgaat. Zelfs zo erg dat de complexiteit waarin de cliënt zich bevindt nog eens vergroot door de complexiteit van de hulpverlening.

Tot nu heb ik beargumenteerd dat we in een staat van complexiteit zijn beland en in een sociaal gevoelige tijd die de sociale kwestie heeft verlegd naar het sociaal functioneren van mensen in hun dagelijkse omgeving. Ik heb vervolgens laten zien dat de neiging tot reductie of ontkoppeling redelijk vernietigend heeft uitgepakt in het sociale domein. Mijn pleidooi is om complexiteit als uitgangspunt te nemen en tegenover het ontkoppelen verbinden centraal te zetten. Tijd om naar mijn laatste en derde betoog te gaan, de rol en positie van het maatschappelijk werk.

De positionering van het maatschappelijk werk

Waar staat nu het maatschappelijk werk? In het meest recente mooie beroepsprofiel staat als missie 'bevorderen dat mensen in onze samenleving tot hun recht komen, als mens en als burger' en even verder 'dat mensen zich in wisselwerking met hun sociale omgeving zo goed mogelijk kunnen ontplooiën' (NVMW 2006). Op dit punt is het profiel erg ambitieus, te ambitieus. Ontplooiing en mensen tot hun recht laten komen zou ik eerder als overheidsdoelen zien. Het vorige

profiel uit 1987 formuleerde het bescheidener 'doel is het sociaal functioneren van personen of de wisselwerking tussen personen en hun sociale omgeving te verbeteren' (NVMW 1987). Dit komt dicht bij de kern van mijn verhaal. Ik zou haast nog bescheidener willen zijn en constateren dat maatschappelijk werkers vaak vooral bezig zijn te zorgen dat het niet uit de hand loopt, dat een zekere stabilisatie optreedt, de complexiteit enigszins gemanaged wordt en erger voorkomen. Ik heb sociaal functioneren in algemene zin al omschreven, het wordt tijd iets preciezer te worden om te kijken wat maatschappelijk werkers daarin beogen en te bieden hebben. Ik gebruik graag de twee kern werkwoorden 'activeren' en 'inbedden'. Activeren is de inzet om mensen te helpen weer aan het werk te gaan, weer naar school te gaan, zich weer in te zetten voor hun familie, voor hun vrienden en omgeving maar ook om aan zichzelf toe te komen. Als mensen actief zijn, doen ze minder beroep op dure voorzieningen, vinden ze eerder werk, voelen ze zich prettiger. We zouden bij activeren ook kunnen zeggen dat de maatschappelijk werker mensen helpt weer richting te vinden, vastgelopen patronen te doorbreken, materiële en immateriële problemen op te lossen, helpt mensen bij elkaar te brengen, te beschermen en te corrigeren. Activeren, in verschillende bewoordingen, is in de geschiedenis van het maatschappelijk werk een regelmatig terugkerend begrip en in de hedendaagse politiek zeer populair. Ik vraag echter ook aandacht voor inbedden als een essentiële voorwaarde om activeren vol te houden. Inbedden probeert de directe omgeving zo te laten functioneren dat iemand makkelijker sociaal functioneert zoals de aanpassing van de werkplek, het gezin, de klas, het verzorgingshuis, de buurt aan de eigenaardigheden van de persoon. Inbedding kan ondersteund worden door een nabije professionele sociale infrastructuur. In de professie zou ik voor drie basisvaardigheden aandacht willen vragen. De eerste is die van het inschatten van wat er aan de hand is of de kunst van 'problem setting' (Schön 1983). Als je het probleem verkeerd definieert, werkt de aanpak ook niet. Het lijkt een open deur maar het is één van de moeilijkste dingen in professies waar complexiteit voorop staat. Waar liggen in deze complexiteit, waarmee ik als werker geconfronteerd word, de lastigheden en mogelijkheden? Op welke levensterreinen wringt het het meest? In welk mate spelen stoornissen, handicaps, achterstanden,

culturele achtergronden mee? Hoeveel veerkracht en draagkracht heeft de persoon en wat is de draaglast van zijn directe omgeving, de familie, de collega's, de leerkrachten? Ligt het probleem in gebrek aan richting en motivatie, in vastgelopen patronen, in verlaten zijn, in ingrijpende inbreuken op het eigen bestaan of in ontsporing? Waar ligt op dit moment het beste aangrijpingspunt en is de tijd rijp voor een doorbraak of moet ik juist even niet forceren? De volgende vraag is wat Regenmortel zo mooi noemt, gepast reageren (2008). In mijn woorden: hoe kan ik met zo min mogelijk professionele tijd de zaak zo goed mogelijk laten marcheren? Het is de vraag, wie waarom op dit moment het meest aan zet is om iets te doen. In het verlengde van gepast reageren staat daarom gepast mobiliseren. Hoe kan ik als professional anderen in beweging krijgen om te activeren en in te bedden? Want sociale professionals zijn niet meer dan een verlengstuk en hulpmiddel. Het wordt tijd dat ik mijn wet introduceer, ik noem hem uit verlegenheid maar even de wet van Van Ewijk. Het is een variant op de wet van Baumol. Die wet luidt dat beroepen die minder gebruik kunnen maken van mechanisering en toepassing van technologie verhoudingsgewijs steeds duurder worden. De arbeidsproductiviteit per uur neemt in sociale beroepen schijnbaar veel minder toe dan in de bijna volledig geautomatiseerde auto-industrie of in het bankwezen. Als correctie en variant op deze wet is mijn hypothese dat in het sociaal werk de arbeidsproductiviteit aanmerkelijk toeneemt daar waar de professional de cliënt en de omgeving activeert. Ik zal het toelichten. In de gespecialiseerde hulpverlening, van ggz tot jeugdzorg, van gevangenis tot institutionele gehandicaptenzorg, werken op één cliënt twee tot drie professionals en wordt maar in geringe mate gebruik gemaakt van vrijwilligers, familieleden en vrienden. Daarentegen werkt een welzijnswerker normaliter samen met tientallen vrijwilligers en zet hij zich in om de familie, de vrienden, de collega's te mobiliseren. Als we minder gaan ontkoppelen en meer gaan verbinden, heeft dit een positief netto resultaat, zowel in economische zin als in intermenselijke zin (Verhagen 2008). Investeren in eerstelijns sociaal werkers en desinvesteren in de gespecialiseerde hulpverlening is naar mijn inschatting een kosteneffectieve en sociaal lonende operatie. Het lastige is het financieringssysteem in de sociale sector. De gespecialiseerde hulp loopt deels via verzekeringen en deels

via de nationale of provinciale overheid. Het eerstelijns sociaal werk – welzijnswerk, sociale zorg, maatschappelijk werk – is zaak van de gemeente. Een gemeente die investeert in sociaal functioneren ontlast weliswaar de nationale systemen maar profiteert er zelf niet van, het kost de gemeente zelfs aanzienlijk meer geld. Een tweede hinderenis is het diffuse beeld van de lokale sociaal werker door de grote variatie in soorten en maten. Daar komt bij dat vooral ervaren en goed onderlegde generalisten nodig zijn en aan dat beeld voldoen te weinig lokale sociaal werkers. Een derde hindernis is dat talloze voorzieningen, instellingen en professionals door andere regelgeving en financieringsstromen in stand worden gehouden, grotendeels gevolg van de door mij geschetste ontkoppeling. In die zin is het tijd om de zaak echt te gaan kantelen, zoals de laatste maar nooit uitgegane brief van staatssecretaris Jet Bussenmaker ook beoogde (VWS 2010). De staatssecretaris behoort, samen met bijvoorbeeld Jos van der Lans, tot een in gang gezette beweging om de sociale basisprofessional te herwaarderen, te profileren en centraler in te zetten. Deze professional is te vergelijken met de ouderwetse huisarts, predikant en hoofdonderwijzer, die de mensen in hun dorp of stadje kenden, regelmatig over de vloer kwamen en altijd aanspreekbaar waren. Deze professionals hebben zich echter teruggetrokken in het gezondheidscentrum, de scholengemeenschap of beperken zich tot de steeds kleiner wordende eigen kudde. Er is veel voor te zeggen om dan toch in ieder geval op het sociale domein een basisprofessional te hebben die de buurt en zijn pappenheimers kent en die ook gekend wordt. Uit een recent Zweeds onderzoek kwam de behoefte bij cliënten naar voren naar wat zij noemen een ‘professional friend’ (Berggren 2010). Een combinatie van iemand die vertrouwd en ter zake kundig is. Die kan helpen de complexiteit te managen, die helpt uit de systemen en gespecialiseerde instituties te krijgen wat nodig is. De Engelse overheid stelde de ‘lead professional’ in als een professional die samen met de betrokkene zorgt dat de zaken gaan marcheren, dat de hulp geboden wordt die nodig is, die overlap voorkomt en als betrouwbare en trouwe partner naast de hulpvrager blijft staan (DfES 2005). In beide gevallen gaat het niet in de eerste plaats om een professional die individueel hulp en zorg verleent maar om een professional die vooral probeert

de omgeving en het aanbod goed te laten lopen. In de zorg spreken we wel over kwartiermakers, de openbare gezondheidszorg pleitte onlangs voor levensloopbegeleiders, een advies dat de gezondheidsraad overnam (Teunisse 2009, Gezondheidsraad 2009). Margot Scholte sprak in haar lectorale rede over de generalist-specialist (Scholte 2010) en Jos van der Lans over de er-op-af professional (van der Lans 2010) en Andries Baart pleit voor humanisering van de professie (2001). De essentie is steeds dat de complexiteit niet wordt teruggebracht tot één oorzaak of stoornis, dat de oplossing niet gezocht wordt in één methode of professional maar dat aan de complexiteit recht wordt gedaan door de boel te mobiliseren en tegelijk bij elkaar te houden, te activeren en in te bedden. Ik zou het ook zo kunnen zeggen: door de mate van complexiteit hebben mensen die door wat voor oorzaken ook ernstige moeite hebben in hun sociaal functioneren een betrouwbare partner nodig om de complexiteit te lijf te gaan. Soms is dat partnerschap maar even nodig, soms levenslang. Vaak is de partner iemand uit de eigen omgeving, soms een getrainde vrijwilliger en soms een vakkundige professional. Mijn pleidooi impliceert overigens niet dat we geen specialisten en behandelaars in de tweede lijn meer nodig hebben. Wel dat we in onbalans zijn geraakt doordat de frontlinie te veel verwaarloosd en te veel versnipperd is en juist daar de kracht van versterken en voorkomen ligt.

Ik kom aan het slot van mijn derde betoog en dat is de bekentenis dat ik afwisselend gesproken heb over maatschappelijk werkers en sociaal werkers en soms zelfs over sociale professionals. Dit is een teer punt in de branche. Er is begripsverwarring en er zijn duidelijke standpunten over de breedte of smalte van beroepen. In deze oratie heb ik me even niet met dit dispuut beziggehouden maar ik hoop dat mijn verhaal de maatschappelijk werker en de sociaal werker om het even aansprak en dat ze zich herkenden in mijn schets. Mijn pleidooi is vooral dat die verschillende sociale professionals zich in een zelfde raamwerk en zelfde taal en beweging herkennen en zich breed inzetten voor het sociaal functioneren in complexe situaties. De meesten zijn nodig in de frontlinie maar we kunnen de expertise van specialisten en behandelaars niet missen.

Ambities en plannen

Aan het eind van mijn oratie wil ik nog iets zeggen over mijn ambities en plannen met het bijzonder hoogleraarschap. Ik doe dat kort en puntsgewijs.

1. Ik wil ontzettend graag binnen de graduate school van de Universiteit voor Humanistiek een social work graduate groep maken van promovendi in het sociaal werk en die groep niet alleen als een lerende groep zien maar ook als een ontwikkelgroep die bijdraagt aan de verdieping van het beroep van maatschappelijk werker en zijn broertjes en zusjes in het sociaal werk. Ik ben erg voor de gezinsbenadering in deze.
2. Ik hoop aan de Universiteit het humanistisch raadmanschap nog iets meer op te rekken naar de sociale dimensie. In kerkelijke termen, ouderling en diaken tegelijk. De scheidslijn tussen het sociale en geestelijke is immers dun en arbitrair. Zingeving, verlatenheid doorbreken, bescherming bieden, patronen doorbreken, corrigeren, in dat soort woorden kunnen sociaal werker en raadsman elkaar vinden. Ik vind het ook merkwaardig dat het geestelijke universitair is en het sociale van de hogeschool. Eigenlijk vind ik de Godsvraag simpeler dan de mensvraag.
3. In één dag per week kan niet alles. Ik zie me zelf daarom vooral als kwartiermaker, iemand die probeert om sociaal werk en daarbinnen maatschappelijk werk weer meer wetenschappelijk te verankeren en binnen de context van de UvH te verbinden met filosofie en humanisme. Vooral dankzij de inzet van de lectoraten aan de hogescholen is er een enorme impuls gegeven aan onderzoek en theorieontwikkeling in het sociaal werk. Er is sprake van veel aanstormend talent en ik hoop dat ik over een paar jaar links en rechts ben ingehaald en het werk weer terug is in de wetenschappelijke wereld aan hogescholen maar ook aan universiteiten. Het heeft er alle schijn van. Het zou zo mooi zijn als de Universiteit voor Humanistiek de bakermat voor deze herovering is. Daarmee zou één van de grote wensen van Marie Kamphuis in vervulling gaan, die naar 'een eigen wetenschappelijke fundering' (Kamphuis et.al. 1956).

4. Graag wil ik samen met collega-hoogleraren, lectoren, docenten en het werkveld het raamwerk van sociaal werk theorie en praktijk, of het kennis en handelingsdomein van sociaal werk, verder uitbouwen en versterken. Dit niet ter ere van de wetenschap maar ter versterking van de uitvoerende sociaal werker, als professional, als vrijwilliger en als mantelzorger. Ik durf te zeggen dat op dit moment de onderlinge verhoudingen heel goed zijn, er veel elan en gemeenschappelijke richting is en de beweging in het maatschappelijk werk en sociaal werk de goede kant op gaat. Dat kunnen we nog verder uitbaten.

Ik kom tot mijn dankwoord. Ik begin met de Marie Kamphuis Stichting omdat die deze leerstoel instelde en daarmee het maatschappelijk werk weer een eerste voet aan de grond gaf in de academische wereld. Het is een leuke bijzonderheid dat het initiatief voor de MKS bij het NIZW lag, een instituut waar ik met veel enthousiasme en liefde heb gewerkt hoewel ik niet bij het MKS-initiatief was betrokken. Ik dank de Universiteit voor de Humanistiek, allereerst omdat zij na de Universiteit van Utrecht, de inbedding voor deze leerstoel wilde zijn. Volgens een wat gedateerd Engels onderzoek meent 94% van de hoogleraren dat ze geleerder zijn dan de meeste collega's (Cross 1977). In het jaar dat ik op de UvH rondloop heb ik veel waardering gekregen voor de geleerdheid en ik reken mezelf vooralsnog tot de 6% van de hoogleeraren die opkijkt tegen de collega's. Ik dank de Hogeschool Utrecht die mij eerst verleidde om mijn bestuursbaan bij het NIZW geleidelijk te vervuilen voor het lectoraat aan de HU en vervolgens mij mijn gang liet gaan om me niet alleen in te zetten voor het lectoraat maar ook voor de opbouw van een krachtig kenniscentrum sociale innovatie waar ik samen met mijn collega-lectoren en veel docenten en studenten heel veel geleerd heb en waaraan ik enorm plezier heb ontleend. Ik dank mijn vrienden en vriendinnen, gewoon omdat ze dat zijn en hier zijn. En dan het gezinsnetwerk dat volledig aan de complexiteitsnorm voldoet. Marianne en ik zijn mede dankzij hen behoorlijke ervaringsdeskundigen in de staat van complexiteit maar ook in die van de liefde en onderlinge betrokkenheid. In de verwevenheid van familie, vrienden en collega's krijgt het sociale zijn kracht en vindt het soms zijn onmacht. Het is een mooi vak om je daarmee bezig te houden.

Referenties

- Baart, A. 2001. *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma.
- Berggren, U.J. 2010. *Personligt ombud och förändringsprocesser på det socialpsykiatriska fältet*. Göteborg: Linnaeus University Press.
- Beveridge, W. 1942. *Social Insurance and Allied Services: A Report by Sir William Beveridge*. CMD. 6404. London: HMSO.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction, a social critique of the judgement of taste*, Cambridge (US): Harvard University Press.
- CBZ, College Bouw Ziekenhuisvoorziening, 2004. *Signaleringsrapport Licht verstandelijk gehandicapte jongeren met probleemgedrag*. <http://www.bouwcollege.nl/Pdf/CBZ%20Website/Publicaties/Uitvoeringstoetsen/Gehandicaptenzorg/ut562.pdf>. [accessed 7.8.2010].
- Chanan, G. 1997. *Active citizenship and community involvement: getting to the roots*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union.
- Cross, P. 1977. Not can but will college teaching be improved? *New directions for Higher Education*, Spring, 17.1-15.
- DfES, Department for Education and Skills, 2005. *Every child matters*. London: Stationery Office.
- Dominelli, L. 2002. *Anti-oppressive social work: theory and practice*. Basingstokes: Palgrave Mc. Millan.
- European Commission, 2004. *Facing the challenge: the Lisbon Strategy for growth and employment*, ISBN 92-894-7054-2 (High Level Group chaired by Wim Kok).
- Europe Commission, 2010. *Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels. COM 3.3.2010.
- Ewijk, H. van, 2007. Georganiseerde discontinuïteit in de buurt, *Tijdschrift voor Sociale Interventie*. 16.4.31-37.
- Ewijk, H. van, 2010. *European social policy and social work. Citizenship based social work*. Abingdon: Routledge.
- Gezondheidsraad, 2009. *Autismespectrumstoornissen: een leven lang anders*. (2009/9). Den Haag.
- GGZ Nederland, 2009. *Zorg op waarde geschat. Sectorrapport GGZ*. Amersfoort.
- Hemert, A.M. van, 2009. *Sociale psychiatrie in de 21^e eeuw*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Hermanns, J. 2009. *Het opvoeden verleend*. Amsterdam: UvA.

- Hortulanus, R., Liem, P. and Sprinkhuizen, A. 1997. *Domeinen van welzijn*. 3rd edn, Den Haag: Elsevier.
- Houten, D. van, 1999. *De standaardmens voorbij. Over zorg, verzorgingsstaat en burgerschap*. Maarssen: Elsevier/de Tijdstroom.
- Jagt, L.J. 2008. *Van Richmond naar Reid. Bronnen en ontwikkeling van taakgerichte hulpverlening in het maatschappelijk werk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Jongman, H. and Groen, M. 2010. *Maatschappelijk werk in uitvoering. Kijk op de praktijk*. Groningen/Houten: Noordhoff.
- Kamphuis, M. 1972. *Tegendraadse opstellen over de ontwikkelingen in de jaren zestig en perspectieven voor de jaren zeventig in sociale dienstverlening en opleiding*. Lochem: De Tijdstroom.
- Kamphuis, M., Sevenhuijsen, A.J. et.al. 1956. *Helpen als ambacht. Studies over maatschappelijk werk*. Baarn: Bosch en Keuning.
- Kiik, R. 2006. *Key themes and Settings of Social Work in Estonia*. Tartu: Tartu University.
- Kunneman, H. 2009. *Voorbij het dikke-ik. Bouwstenen voor een kritisch humanisme. Deel 1*. Amsterdam: SWP/University for Humanistics.
- Kyzlinková, R., Dokulilová, L. and Kroupa, A. 2007. *Team work and high performance work organization*. Eurofound. <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0693.htm> [accessed 10.7.2010].
- Laan, G. van der, 1999. *Legitimatieproblemen in het maatschappelijk werk*. 1st edn, Utrecht: SWP.
- Laan, G. van der, 2006. *Maatschappelijk werk als ambacht: inbedding en belichaming*. Amsterdam: SWP.
- Lans, J. van der, 2010. *Er-op-af. De nieuwe start van het sociaal werk*. Amsterdam: Augustus.
- Lawy, R. and Biesta, G. 2006. Citizenship-as-practice: the educational implication of an inclusive and relational understanding of citizenship. *British Journal of Educational Studies*, 54.1. 34-50.
- Lister, R. 2007. Inclusive citizenship: realizing the potential. *Citizenship Studies*, 11, 49-61.
- Morin, E. 2008. *On complexity*. Cresskill New Jersey: Hampton Press.
- NVMW, Nederlandse vereniging van maatschappelijke werkers, 1987. *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker*. Utrecht: NVMW.
- NVMW, Nederlandse vereniging van maatschappelijke werkers, 2006. *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker*. Utrecht: NVMW.

- Polanyi, M. 2009. *The tacit dimension*. University of Chicago (or. 1966).
- Putnam, R.D. 1993. *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. 2000. *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Regenmortel, T. van, 2008. *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. Eindhoven: Fontys hogeschool.
- Riet, N. van, 2006. *Social work. Mensen helpen tot hun recht te komen*. Assen: Van Gorcum.
- Schinkel W. 2007. *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement.
- Scholte, M. 2010. *Oude waarden in nieuwe tijden. Over de kracht van maatschappelijk werk in de 21^e eeuw*. Haarlem: Inholland.
- Schön, D.A. 1983. *The reflective practitioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Seligman, M.E.P. 2003. *Authentic happiness. Using the new positive psychology to realize your potential for deep fulfillment*. London: Nicholas Brealy Publishing
- Taylor, Ch. 1989. *Sources of the self. The making of the Modern Identity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Teunisse, J.P. 2009. *Weerbaar bij veranderingen. Naar een levensloopbenadering voor mensen met een autisme spectrum stoornis*. Nijmegen: Han University Press.
- Verhagen, S. 2008. *Participatie en maatschappelijke ontwikkeling*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Wilken, J.P. 2002. *Tussen illusie en werkelijkheid. Over de maakbaarheid van maatschappelijke integratie*. Utrecht: Hogeschool van Utrecht.
- VWS, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2010. *Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 1.3.210. Welzijn nieuwe stijl*. (niet verstuurd maar wel verspreid).

2. OP ZOEK NAAR HET MAATSCHAPPELIJK RENDEMENT

Al decennia is het beleid in zorg en welzijn om de zorg te vermaatschappelijken en te de-institutionaliseren. Hulp hoort zo dichtbij mogelijk, zo snel mogelijk en zo kortdurend als mogelijk te zijn. De werkelijkheid is weerbarstiger. Ook na de invoering van de Wet op de Maatschappelijke Ondersteuning zijn specialisering en institutionalisering niet te stoppen. In dit hoofdstuk ga ik eerst nog wat uitvoeriger in op de getallen die ik in de oratie noemde, om daarna te bergamenteren waarom investeren in sociaal functioneren in de eerste lijn zinvol is.

Toename van gebruik

Toename van gebruik is te analyseren op basis van gegevens van aantal cliënten, op basis van groei in het arbeidsvolume en groei in de totale kosten. Deze drie lopen logischerwijs redelijk parallel. Niet van alle sectoren zijn cijfers op deze verschillende grootheden te verkrijgen maar het plaatje van de groei laat zich goed tekenen.

Geestelijke gezondheidszorg

Volgens GGZNederland heeft 23% van de bevolking last van belangrijke beperkingen in het dagelijks functioneren. Een deel ervan redt zich zonder professionele hulp maar meer dan 1 miljoen mensen, zo is de verwachting, maken in 2010 korter of langer, meer of minder intensief gebruik van de tweedelijns ggz, incl. verslavingszorg. Nog eens naar schatting 1,5 miljoen meldt zich bij de huisarts, maatschappelijk werker of andere eerstelijns hulpverleners. Ruim 200.000

mensen krijgen hulp voor langer dan een jaar (GGZ 2009). Een kleine 80.000 mensen werken in de tweedelijns ggz, excl. de verslavingszorg, en de uitgaven zullen naar schatting in 2010 oplopen naar bijna 5 miljard. Het aantal hospitaalbedden (incl. kleinschalige voorzieningen) bedroeg in 2007 34.800 tegenover 30.200 in 2005 (GGZ 2009). Tussen 1980 en nu is er sprake van een groei van 15 bedden per 10.000 naar 24. Tweederde van het ggz budget gaat naar klinische zorg en naar in totaal 10% van de ggz populatie (van Hemert 2009). Volgens de World Health Organisation statistieken staat Nederland in Europa op de tweede plaats in aantal hospitaalbedden, alleen de Belgen liggen ons voor. Een land als Denemarken kent 60 bedden op 100.000 inwoners, Nederland 137 (WHO 2010). De sector groeide in aantal arbeidskrachten met ongeveer 10% per jaar tussen 2000 en 2007 (Kwartel 2010).

Jeugdzorg en speciaal onderwijs

In de jeugd ggz worden ongeveer 200.000 jeugdigen behandeld, in instellingen van de jeugdzorg 80.000, in pleeggezinnen ruim 20.000 en in de jeugdreclassering en justitiële inrichtingen 28.000. In totaal zouden, op basis van cijfers uit 2007, in alle vormen van institutionele zorg voor jeugdigen 340.000 jeugdigen verblijven (Hermanns 2009). In het speciaal onderwijs verblijven 235.000 kinderen. Op de speciale scholen, waaronder scholen vallen voor kinderen met ernstige gedragsproblemen en psychiatrische aandoeningen zien we tussen 2000 en 2009 een groei van ruim 45.000 naar ruim 66.000 kinderen (CBS 2010b). Hermanns heeft een schatting gemaakt dat bijna 500.000 kinderen dagelijks in institutionele hulp, incl. speciaal onderwijs, verblijven, wat neerkomt op 14% van de jeugd, waarbij we rekening moeten houden dat 0 tot 6-jarigen maar in geringe mate gebruikers van deze zorg zijn (Hermanns 2009). De groei in de afgelopen jaren heeft vooral in de uitbreiding van de ambulante zorg gezeten. Deze steeg van 2007 – 2008 met 18% en de dagbehandeling met 10%. De residentiële zorg steeg met 1%. (Mo-groep 2009). Het aantal arbeidskrachten in de jeugdzorg is tussen 2002 en 2008 van 21.000 naar 31.646 gegroeid (fcb 2009a, b).

Zorg voor mensen met een handicap

De omvang en groei in de gehandicaptenzorg is vergelijkbaar met die in de ggz, van bijna 4 miljard in 2002 naar 5.4 miljard in 2007 (Kwartel 2010). Anno 2007 kent de gehandicaptenzorg 66.449 intramurale cliënten en 69.799 extramurale en 50.237 in dagactiviteiten. De groei van extramuraal , een kleine 3% per jaar is hoger dan die van intramuraal, 1.4% per jaar (Kwartel 2010). In medewerkers uitgedrukt kent de sector ongeveer 150.000 medewerkers, tezamen ruim 90.000 fte. De gemiddelde groei tussen 2002 en 2007 is 4.9 (Kwartel 2010). In Nederland verblijven meer mensen met een verstandelijke handicap in een instelling dan alle residentieel verblijvenden in de Scandinavische landen en het Verenigd Koninkrijk samen (RMO 2003). Het probleem dat op dit moment de meeste aandacht trekt is dat van licht verstandelijk gehandicapten. Deze hebben toenemende moeite om zich in de samenleving te handhaven en een grotere groep onder hen komt ook in de criminaliteit terecht (CBZ 2004).

Thuiszorg en Verpleging & verzorging

Zorg voor ouderen vindt waar het om professionele hulp gaat vooral plaats door de thuiszorg en de verpleeg- en verzorgingshuizen. Als we naar de residentieële zorg kijken zien we een omzet van ruim 11 miljard in 2007 tegen een kleine 10 miljard in 2002 (Kwartel 2010). De verpleging&verzorging stijgt dus veel geleidelijker dan de ggz, jeugdzorg en gehandicaptenzorg. Opmerkelijk, omdat juist het aantal ouderen het meest toeneemt. De groei in arbeidskrachten is tussen 2002-2007 gemiddeld 2,8 procent. In totaal werken zo'n 230.000 mensen in de verpleging- en verzorgingshuizen (Kwartel 2010). In de thuiszorg zien we tussen 2002 en 2007 een groei van 144.000 naar 157.000 medewerkers, uitgedrukt in fulltime equivalenten gaat het om een groei van 66.000 naar 75.000, een groei van 3.3.% per jaar. De thuiszorg werkt overigens zowel voor ouderen als mensen met een handicap en ggz-patiënten. Ik heb geen Europese vergelijkende cijfers gevonden maar uit een eerder onderzoek waar ik zelf bij betrokken was, concludeerden we dat Nederland een hoge mate van residentieel aanbod in de ouderenzorg had (Cameron en Moss 2007).

Justitie

In 2000 verbleven 11.760 mensen in de gevangenis, in 2005 waren dat er 17.600. Een stijging van bijna 40%. Na 2005 zette een daling in naar 14.730 in 2010 (CBS 2010a). Als we echter kijken over een periode van 50 jaar zien we dat het aantal gevangenen in Nederland vertienvoudigd is, in aandeel van de bevolking verzesvoudigd (Boutellier 2002). In Europa werkte Nederland zich van de bijna onderste plaats op naar een tweede plaats onder de West-Europese landen (Eurostat 2010a). In ons land verblijven op de honderdduizend inwoners bijna 100 personen in de gevangenis. Alleen de UK heeft een hoger gemiddeld van 150, de Denen staan onderaan met 71 (Eurostat 2010b).

Wajong

De Wajong is een regeling voor jonge arbeidsongeschikten. Sinds deze regeling in leven is geroepen (1997) is er sprake van een exponentiële groei. Tussen 2003 en 2009 is het aantal Wajongers gegroeid van 138.550 naar 192.500. Nog duidelijker wordt de toename uit de cijfers over de jaarlijkse instroom (dus nieuwe aanmeldingen). Deze steeg tussen 2003 en 2009 van 8.200 naar 17.900, een ruime verdubbeling (UWV 2010). De groei is vrijwel geheel toe te schrijven aan jongeren met autistische stoornissen, ADHD of psychische ziektebeelden (CPB 2007).

Lokale maatschappelijke dienstverlening

Tot slot kijken we naar de cijfers voor lokaal welzijn, waaronder het maatschappelijk werk, het sociaal cultureel werk en jeugdwerk. Het meest betrouwbare beeld krijgen we door naar de groei van de arbeidskrachten te kijken. In 2002 kenden de welzijnssector 69.000 werknemers, in 2007 was het aantal licht gedaald naar 65.000, in fte uitgedrukt van 45.000 naar 41.600. (FCB 2009c). Bij deze cijfers moet opgemerkt worden dat de telling hier loopt via de welzijnsinstellingen in al hun variaties. Inspanningen op lokaal niveau vanuit andere organisaties, bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, MEE met 3600 beroepskrachten, en zorg aan huis door zorgaanbieders, zijn hierin niet meegerekend. Overigens is er weinig reden aan te nemen dat in dat grijze gebied sprake is van een grote toename. Het aantal

maatschappelijk werkers bij instellingen voor het algemeen maatschappelijk is in de laatste tien jaar overigens licht gestegen, van 2389 in 2001 naar 2660 in 2007 (Scholte 2010).

Conclusies

De grote zorgsectoren kennen een jaarlijkse groei die loopt van circa 2% in de ouderenzorg tot ongeveer 10% per jaar in de jeugdzorg en geestelijke gezondheidszorg. In het onderwijs zien we in het speciaal onderwijs vooral de groei in de scholen voor kinderen met ernstige gedragsmoeilijkheden en psychiatrische stoornissen. De Wajong kent een verdubbeling van de instroom in zes jaar tijd en dat vooral onder jongeren met een storing in het autistisch spectrum en ADHD. Het gevangeniswezen kent na een zeer forse groei tussen 1970 en 2005 een lichte daling in het aantal opnames. We kunnen stellen dat de groei in de tweedelijnszorg praktisch geheel voor rekening komt van mensen met problemen in het sociaal en sociaal-psychisch functioneren en dat deze groei dicht bij 10% per jaar komt.

Een volgende belangrijke conclusie is dat lokaal welzijn in deze zelfde periode een gemiddelde daling van ongeveer 2% kent en de thuiszorg een groei van 3.3%, vermoedelijk vooral door toename van zorgvragende ouderen. Tegenover de groei in de gespecialiseerde hulpverlening staat dus een min of meer gelijk blijvende investering in het lokaal zorg en welzijnbeleid. In de tweedelijns hulpverlening zien we overigens een sterkere stijging in het (intensieve) ambulante aanbod en een mindere in de residentiële zorg.

Een derde conclusie is dat Nederland vergeleken met Europa en daarbinnen in het bijzonder andere West-Europese staten op alle terreinen hoog scoort in de omvang van tweede lijnzorg en residentiële opvang. Bij de geestelijke gezondheidszorg, de verstandelijk gehandicaptenzorg en het speciaal onderwijs zijn we koploper of tweede in Europa. In het gevangeniswezen staan we in West Europa tweede en in de ouderenzorg is Nederland vermoedelijk koploper.

De laatste conclusie is dat veel meer beroepskrachten in de tweede lijn werkzaam zijn dan in de eerste waar het gaat om de jeugdzorg,

zorg voor mensen met een verstandelijke handicap en geestelijke gezondheidszorg. Het beeld is echter niet helemaal scherp te krijgen omdat op lokaal niveau we moeilijk zicht krijgen op het geheel aan inspanningen.

Inschatting maatschappelijk rendement

Er zijn geen berekeningen bekend die investeren in de eerste lijn of de tweede lijn naar effectiviteit en kosten vergelijken. Beide lijnen zijn te complex georganiseerd om eenvoudige rekensommen te kunnen maken. Er is echter wel een redenering met kracht van reden op te zetten om te pleiten voor meer investeren in sociaal functioneren vanuit de eerste lijn.

1. *Het argument van disproportionaliteit.* Het eerste argument is vooral een redenering of inschatting. Wanneer op een gegeven moment het aantal beroepskrachten in de tweede lijn groter is en sneller groeit dan in de eerste lijn, zijn hier serieuze vragen bij te stellen. Tweedelijns hulp is in ieder geval duurder; bij residentiële hulp bedragen de kosten van opname al snel tussen de 150.000 en 250.000 kosten per jaar.
2. *Het argument tegen de drie dubbele reductie.* In de gespecialiseerde hulp zit een hardnekkige neiging om binnen de persoon een diagnoseerbare stoornis als aanknopingspunt van behandeling te nemen. Tegelijk vindt deze behandeling buiten de directe omgeving plaats en zien we professionals als speciale behandelaars. Vanuit de reclassering en jeugdzorg is genoegzaam bekend dat behandeling in residentiële instellingen nauwelijks productief zo niet contraproductief zijn (Hermanns en Menger 2009, Hemert 2009). Hoewel in een aantal gevallen gespecialiseerde behandeling aangewezen is, bestaat er gerede twijfel of deze behandeling niet te vaak, te snel en te behandelingsgericht wordt ingezet.
3. *Het argument van de preventie.* Preventie aantonen is ongeveer het moeilijkste wat er is. Hoe toon je aan dat je iets hebt voorkomen? Intussen zien we wel steeds meer onderzoeken die aantonen of

zeer plausibel maken participatie, beweging, sociale netwerken, vroegtijdige onderkenning, opvoedingsondersteuning, juridische advisering, mentor en maatjesprojecten, mediation voorkomen dat problemen, onderlinge verhoudingen of gedrag escaleren (zie onder andere Sheldon en Chilvers 2000, Hermanns en Menger 2009, Ohmer en Korr 2009, Sheldon en McDonald 2009, Steyaert et.al.2010). Onderzoeken in het sociale domein tonen aan dat de interactie tussen cliënt en professional een essentiële factor is in problemen oplossen of draaglijk maken (Hermans en Menger 2008).

4. *Het argument van de arbeidsproductiviteit.* De bekende Wet van Baumol (zie oratie) stelt dat sectoren en beroepen die afhankelijk zijn van dienstverlening door personen verhoudingsgewijs steeds duurder worden. Toch zouden we daar tegenover kunnen stellen dat de sociale sector de arbeidsproductiviteit aanmerkelijk kan verhogen door het mobiliseren van vrijwilligers en mantelzorg. Hoe effectiever de betaalde beroepskracht er in slaagt de directe omgeving te laten werken, hoe minder de kosten. Nu is het toevallig zo dat de lokale professional meestal veel meer vrijwilligers en mantelzorgers om zich heen weet te organiseren dan de professional in de instituties. Investeren in de lokale sociale professional die op zijn beurt investeert in de directe leefomgeving, is de manier om de nog steeds groeiende vraag naar hulp bij het sociaal en sociaal psychisch functioneren op te vangen (MO groep 2010).
5. *Het argument van de complexiteit.* De postmoderne samenleving is te kenmerken als een maatschappij met een versneld groeiende complexiteit. De veelheid aan informatie, mogelijkheden en keuzes en de afname van herkenbare patronen en sociale inbedding maken het feitelijk onmogelijk om sociale problemen en sociaal gedrag tot een eendimensionale oplossing terug te brengen. Ons innerlijk en onze uiterlijke omgeving zijn beide zeer complex. Om niet ten onder te gaan aan complexiteit zijn begeleiding, coachen, steun bieden, in de gaten houden, er op af gaan eerder aangewezen hulp dan gespecialiseerde behandeling. Dat soms professionele begeleiding nodig is, zou geen onderwerp van discussie meer moeten zijn.

6. *Het argument van actief burgerschap.* Lokaal, nationaal en op Europees niveau staat actief burgerschap en participatie hoog op de sociale agenda. Om redenen van kostenbeheersing, cohesie, dynamische samenleving en de strijd tegen het asociale zoals criminaliteit, terreur, verspilling, doorgeslagen individuele verrijking en verarming, is het nodig dat mensen zichzelf sociaal organiseren. Investeren in een stimulerend en faciliterend sociaal-cultureel beleid ligt dan voor de hand.

Pleidooi voor verlegging van financieringsstromen en regelgeving

Om binnen één omgeving de afwegingen van kosten en investeringen te maken, is het nodig om één overheidslaag de financiering en regelbevoegdheid te geven waar het gaat om het sociaal en sociaal-psychisch functioneren van de burgers. Doorverwijzing naar duurdere gespecialiseerde zorg zal door dezelfde portemonnee gevoeld moeten worden als de kosten van de lokale sociale zorg. De politie, de wijk-verpleegkundige en de huisarts zijn lokale professionals die duurdere kosten voorkomen. De lokale sociaal werker – maatschappelijk werker vaak – hoort in dat rijtje thuis.

Referenties

- Boutellier, H. 2002. *De veiligheidsutopie: hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf.* Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Cameron C. and Moss, P. 2007. *Care Work in Europe: current understandings and future directions.* London and New York: Routledge.
- CBS, Centraal bureau voor de Statistiek, 2010a. [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37264&D1=0-6&D2=0&D3=a&D4=0&D5=\(1-9\)-1&HD=090706-1319&HDR=G3,G1,G4&STB=T,G2](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37264&D1=0-6&D2=0&D3=a&D4=0&D5=(1-9)-1&HD=090706-1319&HDR=G3,G1,G4&STB=T,G2) [accessed 2.9.2010].
- CBS, Centraal bureau voor de Statistiek, 2010b. [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=03753&D1=a&D2=1-2,6,8-9,13,\(1-2\)-1&D3=0-2&D4=0&D5=a,10-9&HD=100619-](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=03753&D1=a&D2=1-2,6,8-9,13,(1-2)-1&D3=0-2&D4=0&D5=a,10-9&HD=100619-)

- 1136&HDR=T,G3,G4&STB=G2,G1. [accessed 15.7. 2010].
- College Bouw Ziekenhuisvoorziening (CBZ), 2004. *Signaleringsrapport Licht verstandelijk gehandicapte jongeren met probleemgedrag*. <http://www.bouwcollege.nl/Pdf/CBZ%20Website/Publicaties/Uitvoeringstoetsen/Gehandicaptenzorg/ut562.pdf> [accessed 7.8.2010].
- CPB, Centraal Plan Bureau, 2007. *Verdubbeling van de instroom in de Wajong: oorzaken en beleidsopties*. Den Haag.
- Eurostat 2010a. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. [Accessed 15.7. 2010].
- Eurostat 2010b. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/crime/documents/prison.pdf>. [accessed 15.7.2010].
- FCB, 2009a. *Meerjarencijfers 2002-2008 jeugdzorg*. Utrecht.
- FCB, 2009b. *Jaarbericht Jeugdzorg*. Utrecht.
- FCB 2009c. *Brancherapport Arbeid in zorg & welzijn 2008*. Utrecht.
- GGZ Nederland, 2009. *Zorg op waarde geschat. Sectorrapport GGZ*. Amersfoort.
- Hemert, A.M. van, 2009. *Sociale psychiatrie in de 21^e eeuw*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Hermanns, J. 2009. *Het opvoeden verleerd*. Amsterdam: UvA
- Hermanns, J. and Menger, A. 2009. *Walk the Line*. Amsterdam: SWP.
- Kwartel, A.J.J. van der, 2010. *Brancherapport Gehandicaptenzorg*. Utrecht: Prismant.
- MO-groep, 2009. *Brancherapportage Jeugdzorg 2008*. Utrecht.
- MO-groep, 2010. *De waarde van welzijn*. Utrecht.
- Ohmer M.L. and Korr, W.S. 2009. The effectiveness of community practice interventions. A review of literature. *Research on social work practice*. 16.2.132-145.
- RMO, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2003. *De handicap van de samenleving*. (advies 25). Den Haag: RMO.
- Scholte, M. 2010. *Oude waarden in nieuwe tijden. Over de kracht van maatschappelijk werk in de 21^e eeuw*. Haarlem: Inholland.
- Sheldon, B. and Chilvers, R. 2000. *Evidence-based social care: a study of prospects and problems*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Sheldon, B. and Macdonald, G. 2009. *A textbook of social work*. Abingdon: Routledge.
- Steyaert, J, Biggelaar, T. van den, and Peels, J. 2010. *De bijziendheid van evidence based practice. Beroepsinnovatie in de sociale sector*. Amsterdam: SWP.

UWV, 2010. http://www.uwvjaarverslag.nl/jaarverslag-2009/aDU1006_Ontwikkeling-aantal-Wajong-uitkeringen-2009-.aspx. [accessed 15.7. 2010].

WHO, World Health Organisation, 2010 <http://www.euro.who.int/mental-health/CtryInfo/CtryInfo>. [accessed 15.7. 2010].

3. EEN AANZET TOT EEN RAAMWERK VOOR EEN SOCIAAL WERK THEORIE ALS VOORBEELDIGE PRAKTIJKDISCIPLINE

Sociaal werk theorie als een samenhangende vakdiscipline is in Nederland verwaarloosd. Het brede domein is gefragmenteerd in een veelheid van kleinere kennis- en handelingsdomeinen gegroepeerd rond de kernberoepen en deelsectoren in het sociale domein en hoofdzakelijk geconcentreerd op methodische en ethische kwesties. Verbindingen met de universiteiten waren in het verleden de sociaal pedagogiek en de andragologie. Beide zijn echter van dat podium verdwenen. Anders dan in het buitenland is sociaal werk theorie op dit moment in onze academische wereld ontbrekend. Kenniscentra aan hogescholen zijn intussen begonnen het gebied te heroveren, nu onder de vlag van social work. Het ontbreekt echter tot nu toe nog aan een werken aan een systematisch ontwikkelde praktijkdiscipline. De beroepen in sociaal werk zijn bedreigd in hun professionaliteit door een gebrek aan een ankerpunt in een theoretisch onderbouwde discipline. Het mag ook duidelijk zijn dat het ondenkbaar is om voor ieder beroep – of cluster beroepen – in het domein afzonderlijk praktijkdisciplines te ontwikkelen. Een discipline kan zich niet anders dan in een breed domein ontwikkelen waarbinnen ruimte bestaat voor specialisatie. Dat is ook precies zoals het werkt in domeinen als die van het recht en geneeskunde. Ik onderscheid zeven vensters in een nog provisorisch raamwerk dat ik kort beschrijf en van eerste bouwstenen voorzie. Daaraan vooraf probeer ik sociaal werk theorie als een praktijkdiscipline te positioneren.

Sociaal werk theorie als praktijkdiscipline

In de nota naar een duurzaam onderzoeksklimaat pleit de Hbo-raad voor stevige praktijkdisciplines als basis van de kennisontwikkeling aan de hogescholen (2010). De praktijkdiscipline staat dan naast de wetenschapsdiscipline die universiteiten zou kenmerken, zoals sociologie en psychologie. Tegelijk is het academische wetenschappelijke debat zelf volop in ontwikkeling. Al decennia speelt het debat waarin een wetenschapsveld niet langer gezien wordt als gebaseerd op consensus en een duidelijk paradigma maar veel meer als een veld met concurrerende paradigmata en met een menging van consensus en 'dissensus' (Kuhn 1970, Taylor 1989, Gibbons et.al. 1994, Nowotny 2006, Polanyi 2009). Vrij recent worden ook de academische wetenschappen lastig gevallen met de vraag naar kennisvalorisatie dat zowel opgevat wordt als het ten gelde maken van wetenschappelijke kennis als het effectief maken van kennis in de praktijk (VSNU 2010). Het verhelderende onderscheid tussen wetenschapsdiscipline en praktijkdiscipline staat dus tegelijk al onder druk omdat ook universiteiten aangezet worden om maatschappelijke vraagstukken meer als uitgangspunt te nemen. Daarachter schuilt een complex debat over de onderzoekmethodologie en onderzoekstrategie. In het domein van de sociale wetenschappen overheerst het positief empirisch kwantitatief onderzoek. Voorspelbaarheid en objectieve aantoonbaarheid zijn belangrijke waarden. De onderzoeker heeft een onafhankelijke positie om de werkelijkheid waar te nemen en van daar tot algemeen geldige waarheden te komen. De mogelijkheden om daardoor menselijk gedrag en menselijke verhoudingen te doorgronden, te begrijpen en te voorspellen zijn echter beperkt (Schön 1983, Morin 2008). Menselijk gedrag, de dagelijkse complexiteit en menselijke verhoudingen zijn per definitie maar in geringe mate los van de context te onderzoeken en lenen zich maar matig voor voorspelbaarheid en objectiveerbaarheid. Sociaal werk onderzoek heeft begrijpelijkerwijs stevige wortels in andere vormen van onderzoek waar het 'begrijpen' dominant is dan het voorspellen en aantonen (Schön 1983, Marsh 2007, McLaughlin 2007, Shaw 2009). Sociaal werk als praktijkdiscipline bevindt zich tussen 'science' en 'art' in. Het is een professie waar kwaliteit en kunde in elkaar overlopen (van der Lans 2010). In wetenschapstermen uitgedrukt, valt onderzoek naar het sociaal functioneren van de

mens grotendeels in het mode 2 onderzoek (Gibbons et.al. 1994). Mode 2 onderzoek is gerelateerd aan kennisontwikkeling. Onderzoek is een onderdeel van een cyclus waarin wetenschap – kennis – en praktijkverbetering in elkaars verlengde liggen. De vraag is wat onderzoek bijdraagt aan een betere uitvoeringspraktijk. De validering ligt niet in een geobjectiveerde, algemeen geldige waarheid maar in een toepasbare, herkende en erkende kennis door de betrokkenen (van Ewijk en Wilken 2005). Onderzoek als onderdeel van kennisontwikkeling is breder georiënteerd dan de klassieke wetenschappelijke discipline en heeft open grenzen met andere vormen van kennisverwerving en kennisverrijking. In mode 2 onderzoek is de onderzoeker ook minder de buitenstaander en de observant maar meer een betrokkene en een meewerkende. De onderzoeker is gemotiveerd om praktijk- en productverbeteringen tot stand te brengen. De eigenschappen van deze onderzoeker zijn omschreven als reflectief, constructief en creatief (Nowotny et.al. 1991, Gibbons et.al. 1994). De onderzoeker legt niet alleen verantwoording af aan collega-wetenschappers maar ook aan de markt, de publieke sector en de burger. De onderzoeksmethodiek bestaat uit een range van onderzoeksmethodes en de juiste combinatie van soorten onderzoek (mixed research) met een accent op kwalitatief onderzoek (Hermans 2005, Lensvelt-Mulders 2010). De Universiteit voor Humanistiek (UvH) positioneert zich in dit discours als een integratie van mode 1 en mode 2 onderzoek, met een accent op mode 2. Bovendien voegt de UvH nog een mode 3 toe, omdat onderzoek zich altijd afspeelt in een waardevolle omgeving en daarom ook zichzelf op waardes baseert, wil het geen speelbal worden van opdrachtgevers en heersende ideologieën (Kunneman 2009). De Universiteit voor Humanistiek heeft daardoor in het Nederlands bestel een redelijk unieke positie omdat het de drie modes combineert en integreert en als het ware pendelt tussen disciplinaire wetenschap en interdisciplinaire benaderingen.

1. De domein- en afbakeningskwestie

Een eerste en essentiële vraag voor een praktijkdiscipline is de afbakening van die praktijk. Over welke praktijken hebben we het, hoe duiden we die aan, hoe definiëren we die praktijk, wat is zijn geschiedenis?

Het probleem van de naamgeving

In tijden van verbreding van beroepen en disciplines heeft het niet veel zin een kennis- en handelingsdomein stevig te ommuren. De grensgebieden met andere vakken zijn nu eenmaal vloeiend (Gottschall en Voß 2005). Een domein omlijnen kan beter door de kern hard te maken en flexibel te zijn met de grenzen (Billig 1991). We gaan dan ook niet op zoek naar de piketpaaltjes die sociaal werk van aanpalende vakdisciplines onderscheidt. Het is aannemelijker dat brede en ruime grijze gebieden van overlap bestaan tussen sociaal werk en geestelijke gezondheidszorg, tussen sociaal werk en educatie, tussen sociaal werk en sociaal beleid.

Laten we eerst op zoek gaan naar de naamgeving van de discipline. Dit is gelijk al een probleem voor de ordening van praktijkdisciplines. Er is nu eenmaal niet bij voorhand een normerende bevoegdheid die een praktijkdiscipline kan vaststellen. Praktijken ontwikkelen zich voortdurend zowel door verbreding als door verdergaande differentiatie en moeten zich als het ware bewijzen en krachtig positioneren. Sociaal werk als praktijkdiscipline heeft in ieder geval het voordeel dat er al een ruim honderd jaar lange praktijk is die internationaal vanaf het begin social work genoemd is. Op het Europese continent staat deze traditie naast de ongeveer even oude traditie van de sociaal pedagogiek. De afgelopen tien jaar hebben we kunnen zien hoe sociaal werk en de sociaal pedagogiek intussen naar elkaar toegroeien en zelfs volledig geïntegreerd raken (Thole 2002a,b). Social work krijgt internationaal steeds meer de connotatie van een overkoepelende naam voor de verschillende beroepen in het sociale domein (Payne 2005), hoewel social work internationaal ook kan staan voor een vrij nauw omschreven beroep verbonden met uitvoerende werkers bij een sociale dienst (Jones 2002). In Nederland spreken we zowel over welzijnswerk, als over zorg en welzijn, social work, sociaal werk en soms ook over maatschappelijk werk - dat van oudsher en potentieel de volle breedte in zich heeft (Kamphuis 1972, Scholte 2010) - als naam voor alle sociale professies. Sociaal werk als Nederlands voor social work lijkt vooralsnog de meest heldere en minst omstreden aanduiding om het geheel aan sociale beroepen in Nederland mee aan te duiden. Maatschappelijk werk staat dan voor een kernberoep, zo niet het kernberoep, binnen sociaal werk. Een andere kwestie is of

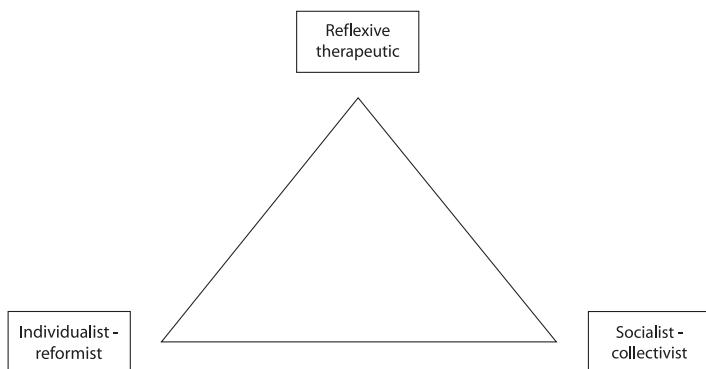
daadwerkelijk de verschillende sectoren en professionals in dit gebied zichzelf zien als sociaal werk. In de nieuwe beroepenstructuur is in ieder geval geprobeerd om de breedheid van het gebied en de talloze beroepsdifferentiaties te verzoenen door het beeld van de stam en de takken (Vlaar et.al. 2005). Takken zijn de circa 30 officieel geprofileerde beroepen en de stam is het omvattende sociaal werk domein. Misschien kunnen we ook nog spreken over twijgjes waar het gaat om de tientallen beroepen en functies die wel voorkomen maar (nog) niet officieel geprofileerd zijn. 'Social work' wordt internationaal overigens niet alleen gebruikt als aanduiding van de sociale beroepen maar ook om een sector mee aan te duiden en valt dan ongeveer samen met 'zorg en welzijn'. In dat geval is het van belang in te gaten houden dat niet alle sociaal werkers in sociaal werk werken maar ook in aangrenzende sectoren werken zoals in scholen, geestelijke gezondheidszorg, woningbouwcorporaties, gehandicaptenzorg, in ziekenhuizen of bij de overheid. Zelf bepleit ik om sociaal werk te omschrijven als het overkoepelende en bindende kennis- en handelingsdomein en niet zozeer als een beroependomein of sector (van Ewijk et.al. 2007, van Ewijk 2010a). In dat geval onttrekt de praktijkdiscipline 'sociaal werk' zich aan een één op één met een beroependomein of sector maar vormt wel de voedingsbodem en het bindend element tussen die beroepen en tussen de branches in de sector zorg en welzijn. De takken en twijgen krijgen dan voeding, kracht en aanzien door een stevige kennisstam en diepe wortels. In het Nederlands bestel is de stam echter nog dun en de wortels oppervlakkig.

De definitie van sociaal werk

Internationaal is social work van een breed erkende definitie voorzien. Die luidt als volgt:

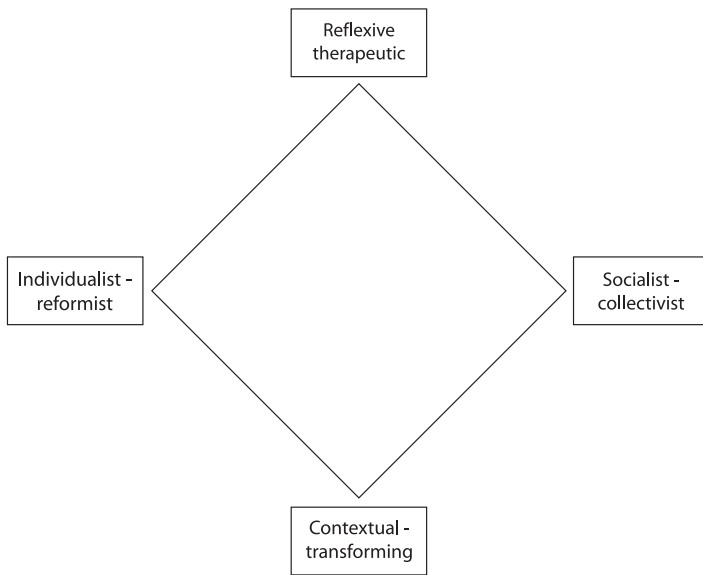
The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilising theories of human behaviour and social systems, social work intervenes at the points where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work (IFSW 2010). Opvallend in deze definitie is de sterke waarde geladenheid, de brede ambities en de onmiskenbare politieke inkleuring. 'Liberation' verwijst naar

de opvatting dat 'social work' mensen bevrijdt uit onrechtvaardige machtsverhoudingen. Daarachter ligt het gedachtegoed van het critical social work en anti-oppressive social work die het werk vooral zien als een bijdrage aan een meer rechtvaardige wereld in links politieke zin. Deze stroming is in de UK en op het wereldniveau dominant. Als overkoepelend doel zien we in de definitie ook nog het vergroten van welzijn. Social work wordt modelmatig vaak weergegeven in een driehoek (Payne 2005: 10).

Sociaal werk kent hierin dus drie centrale perspectieven. Het eerste is therapeutisch van aard en sluit aan bij de behandlungsgerichte benadering vanuit de geestelijke gezondheidszorg. In één op één sessies of in groepsdynamische bijeenkomsten werkt de sociaal werker als een therapeut met zijn cliënten. Deze benadering van het werk is sterk in de USA en hier vinden we ook de meeste evidence based onderzoeken, de cognitief- en gedragsgerichte benaderingen en het social case work (Sheldon en Mc.Donald 2009). De rechter hoek refereert aan de sociaal economische achterstandsbenadering waarin sociaal werkers ongelijke verhoudingen proberen op te heffen langs de weg van emancipatie, bewustwording en politieke strijd. De derde hoek heet individualistisch-reformistisch en ook wel 'punative social work' (Dominelli 2004) en verwijst naar sociaal werk dat zich richt op disciplineren, reclassering en aanpassingsgerichte activiteiten zoals toeleiding naar werk. Ook taakgericht social case work wordt

in deze hoek gesitueerd (Payne 2005). Zelf probeer ik de driehoek in een vierhoek te veranderen om ruimte te bieden aan, wat ik noem, een 'contextual transformative' benadering waarin het veranderen van de directe context centraal staat in de zin van verandering van gedrag, verhoudingen en patronen binnen een gezin, een buurt, op school of op de werkplek (van Ewijk 2010a). In de 'contextual transformative' benadering worden wel degelijk veranderingen beoogd maar vooral in de directe omgeving en niet zozeer op het niveau van de maatschappij.

De kern in deze vierde hoek is het bevorderen en ondersteunen van sociaal functioneren van mensen door activering en inbedding. In mijn benadering is dit gebaseerd op actief of participatief burgerschap als basisidee van de sociaal democratie en Europese Unie. Ik definieerde in die internationale context sociaal werk als 'Citizenship based social work, as a field of action, knowledge and research, aims at integration of all citizens, and supports and encourages self-responsibility, social responsibility and the implementation of social rights' (van Ewijk 2009).

Deze definitie is minder waarde georiënteerd en legt het accent enerzijds op het kennis- en handelingsdomein en anderzijds op het doel van integratie of toeleiding gebaseerd op de combinatie van eigen- en medeverantwoordelijk tegen de achtergrond van de sociale rechten.

Een historische verdieping

Een derde gebied van de domein afbakening is zijn geschiedenis. De geschiedenis van het sociaal werk en zijn vertakkingen komen in de opleidingen niet of maar mondjesmaat aan de orde. Ook in het onderzoek en theorievorming was het de laatste decennia te rustig op dit front. Intussen is sprake van een revival van de historische verdieping. Zo vinden we onder andere uitgebreide historische beschrijvingen van sociaal werk in Nederland (van der Linde 2007), beschrijvingen van een identiteitsgeschiedenis van een werksoort (Geertsema 2004) en historisch onderzoek naar een bepaalde benadering of methodiek (Jagt 2008). Op dit moment lopen ook een aantal historische promotieonderzoeken en verwijzen we graag naar de canon sociaal werk.

2. Theoretische verdieping

In dit venster staan de wetenschappelijke disciplines waarmee de praktijkdiscipline zich voedt centraal en de baserende en dominante theorieën en ideologieën in het vakgebied.

Wetenschappelijke disciplines

Ieder studie- en theorieboek over sociaal werk of één van zijn takken gaat uit van een interdisciplinair kennisgebied waar psychologie, sociologie, rechten en pedagogiek de vier meest algemeen erkende disciplines zijn (Lyons 1999, Dubois en Krogsrud 1999, Adams et.al. 2002, Thole 2002a, Dominelli 2004, Keller 2005, Payne 2005). Veel minder duidelijk is wat binnen deze disciplines voor sociaal werk de belangrijkste theorieën en velden zijn. Vanuit het vraagstuk naar helpen bij sociaal functioneren zou de praktijkdiscipline geholpen zijn als deze disciplines gerichter verkend en benut worden. Zoekt sociaal werk vooral zijn discipline wetenschappelijke fundering in de ontwikkelingspsychologie of in de humanistische en positieve psychologie of de klinische of in

een nieuwe en zelf gecreëerde integratie van de verschillende domeinen? Bestuderen we vooral de psychodynamica, de gedragscognitieve theorieën of meer de systeemtheorieën? In de sociologische discipline is de veelheid aan theorieën nog groter, enerzijds in te delen naar theorieën zoals symbolisch interactionisme, fenomenologie, systeemtheorie, processociologie, functionele sociologie, rationele keuze theorie en anderzijds naar doelgroepen en werkvelden gerichte benaderingen zoals de feministische sociologie, culturele sociologie, godsdienstsociologie en naar talloze moderne varianten zoals de complexiteitstheorie en de kennissociologie. Bij rechten lijkt het toch vooral te gaan om het sociaal recht en familierecht en bij de pedagogie om de sociaal-pedagogische en ecologische pedagogie. Er is nog weinig onderzocht en doorgetheoretiseerd naar een meer breed erkend en herkend veld van kern theorieën uit de verschillende disciplines en hun integratie in een samenhangende praktijkdiscipline. Hier ligt één van de opdrachten die horen bij het denken in complexiteit (Morin 2008). Docenten en uitvoerende werkers werken meestal met een zekere globale kennis van de disciplines en met één of twee specifieke, hen aansprekende, deeltheorieën uit één of twee wetenschapsdisciplines. Een van de uitdagingen voor de komende jaren is om in het sociaal werk kennisdomein disciplinaire kennis te preciseren en te integreren, iets wat ook internationaal nog niet intensief ondernomen is. Sommige handboeken ‘social theory’ komen hier nog het dichtst bij maar blijven steken in overzichten van (deel)disciplines en eerste aanzetten tot integrale theorievorming (Stepney en Ford 2000, Turner 2000, Thole 2002a, Ritzer en Smart 2003).

Theoretische en ideologische visies

In de driehoek van Payne zagen we de drie belangrijke hoeken van het sociaal werk: therapeutisch, disciplinerend en maatschappijveranderend. Wat fijnmaziger kunnen we sociaal werk ook in kaart brengen door verschillende stromingen in sociaal werk bij elkaar te zetten. Ik geef een globaal overzicht van een aantal stromingen.

1. *Therapeutisch maatschappelijk werk.* In deze benadering is maatschappelijk werk een stroming binnen de psychotherapie, dan wel een voorportaal ervan, en valt daarmee feitelijk onder de geestelijke gezondheidszorg. Deze stroming heeft een lang verle-

den waarbij in het begin het therapeutisch werk sterk leunde op de Freud en de Freudiaanse school (Jagt 2008). Later verschoof het accent naar meer cognitief- en gedragsgerichte benaderingen (Payne 2005, Sheldon en Mc.Donald 2009).

2. *Social case werk*. Onder deze term vat ik de stroming die de kern van het maatschappelijk werk zoekt in casus- of gevalsgericht werk. De persoon en zijn directe omgeving vormen het directe aanknopingspunt en de werker concentreert zich op het oplossen van de materiële en immateriële problemen. Een sterke zijtak in deze benadering is het taakgerichte maatschappelijk werk en recent hebben we te maken met varianten als outreachend werk en het er-op-af werk. Een zeker pragmatisme en doelmatig werken vormen belangrijke afwegingen (Richmond 1922, Kamphuis en Sevenhuijsen et.al. 1956, Kamphuis 1972, Reid 1992, van der Laan 1999, Jagt en Jagt 2004, Jagt 2008).
3. *Constructivistisch sociaal werk* staat tegenover de methodische en taakgerichte aanpak in het sociaal case werk. De sociaal constructivisten zien hoe mensen hun eigen werkelijkheid construeren en daar als het ware in gevangen gehouden worden. Zij willen mensen helpen hun constructies te doorzien en te de-constructueren. Van daaruit kunnen dan weer nieuwe constructies tot stand komen die ruimte bieden voor oplossingen. De sociaal werker is hier iemand die samen met de cliënt op weg gaat, die open en ondersteunend is, creatief en constructief. Verhalen, gedichten, narratieven zijn belangrijke middelen om het proces van deconstructie en coconstructie te stimuleren (Parton 1996, 2002, Parton et.al. 2007).
4. *Kritisch sociaal werk* ziet de maatschappelijke positie en het functioneren van de mens vooral als resultaat van maatschappelijke systemen en machtsverhoudingen. Achterstand is een gevolg van de ideologie van een bepaalde maatschappij, en storend gedrag van verstoorde relaties en een verstoorde omgeving. In dit werk is het van belang om naast het bieden van hulp aan de betrokkene samen met de betrokkene sociale veranderingen te bewerkstelligen. Het werk wil mensen helpen zich te bevrijden van structuren en processen die een rechtvaardige ontwikkeling en eerlijke toegang tot de maatschappelijke systemen in de weg

- staan. Empowerment, vergroten van het zelfbewustzijn en het bewustzijn van machtsverhoudingen is de sleutel (Dominelli 2002 a,b,2004, Price en Simpson 2007).
5. *De service benadering.* In tijden van neo-liberalisme en gebruikersgerichte benaderingen is sociaal werk op veel plaatsen vorm gegeven als een arrangement van producten en diensten die door gebruikers en financiers ingekocht kunnen worden. In deze stroming is veel aandacht voor vraagfinanciering, klantsturing en meer managerial aanpakken van het werk. Het is overigens juist ook vanuit deze hoek waar het belang van 'users involvement' naar voren komt. De marktwerking en het service karakter krijgen hun tegenhanger in een versterkte positie van de gebruiker van de diensten, de consument of 'user', zoals de Engelsen dat noemen. Zeker daar waar sociaal werk dicht tegen zorg aan ligt, is deze stroming krachtig (Cree 2002, Beresford et.al. 2007).
 6. *Sociaal pedagogiek.* Sommige landen, vooral de Angelsaksische, zijn onbekend met sociaal pedagogisch werk, in andere landen is intussen de sociaal pedagogiek geïntegreerd met maatschappelijk werk en we vinden landen waar sociaal pedagogisch werk als een apart domein en beroep beschouwd wordt. Sociaal pedagogiek is geen afsplitsing of tak van social work maar heeft zijn eigen wortels en stam. De oorsprong ligt in het jeugdwerk en de jeugdzorg. De sociale opvoeding en de heropvoeding stonden centraal. Later heeft de sociaal pedagogiek zich verbreed tot alle leeftijdsfasen en bovendien verbijzonderd naar specifieke groepen, zoals mensen met verstandelijke beperking. Sociaal pedagogiek wordt wel omschreven als 'opvoeden in en door de gemeenschap' (Niemeyer 2002). Intussen is de verwantschap tussen maatschappelijk werk en sociaal pedagogisch werk zo groot dat ze met recht als takken van dezelfde stam kunnen worden beschouwd. Dat vraagt echter wel om een nieuwe conceptualisering van dezelfde basis (Thole 2002b).
 7. *Ecologisch sociaal werk.* Onder deze term vat ik benaderingen van sociaal werk die het accent leggen op samenlevingsopbouw en versterken van buurten, dorpen en netwerken, meestal aangeduid met community work, community building en community development in de Engelstalige literatuur (Chanan 1997, Hardcastle en Powers 2004, Regan 2007). Onder deze stroming valt de

- ecologische of buurtpedagogiek (Bronfenbrenner 1979,1986, Germain en Gitterman 1980, Tolan et.al. 1995, Winter 2000). Het bevorderen van een stimulerend leefklimaat, sociale cohesie, onderlinge zorg en participatie zijn hier centrale doelen. Al van het allereerste begin van het ontstaan van social work stonden de social case benadering (Mary Richmond) en de community benadering (Jane Addams) naast elkaar en soms tegenover elkaar.
8. *Faith-based sociaal work* heeft zijn wortels en bronnen in de verschillende levensbeschouwingen. Een eerste kenmerk is dat christelijke, islamitische, boeddhistische, hindoeïstische, joodse, humanistische sociaal werkers zich met elkaar verbinden en bruggen slaan tussen de verschillende levensbeschouwingen. Een tweede kenmerk is het gemeenschappelijk idee dat geloof, zingeving, waardigheid, respect, harmonie, verzoening en vergeving, gezin en gemeenschap, belangrijke waarden zijn in het werk. In die zin vertegenwoordigt deze stroming veelal ook een verzet tegen de dominante westerse individualistische en rechten georiënteerde benadering (Ferguson 2005, Ife en Fiske 2006). Tegelijk zien we in deze stroming vaak een vergaande vereenzelviging met de allerarmsten en een wil om samen met de armen der aarde de strijd aan te gaan met de onderdrukkende machten (Canda 1998, Erasmus 2000, Zapf 2005).
 9. *Zorg gericht sociaal werk*. In het internationale debat is social care vaak gezien als van een lagere orde dan social work. In social care gaat het in eerste instantie om concrete zorg taken. Intussen zien we in heel Europa dat de zorg complexer wordt en steeds meer sociaal werkers in zorg gerelateerd werk belanden, zoals in de ouderenzorg, geestelijke gezondheidszorg en zorg voor mensen met een ernstige handicap. Geleidelijk aan is een hele stroom aan studies en theorievorming ontstaan die vooral afkomstig is vanuit de zorg. In deze hoek kunnen we de presentiebenadering, het kwartiermaken en de supportbenadering plaatsen (Baart 2001, Cameron en Moss 2007, Regenmortel 2008, Ravelli et.al. 2009).
 10. *Correctief gericht sociaal werk*. In binnen- en buitenland zien we meer en openlijker druk op het sociaal werk om correctief en disciplinerend op te treden (Hayes en Humphries 2006). De Engelsen spreken wel van 'punative social work' (Dominelli 2004). De soci-

aal werker treedt op, bestrijdt de overlast en gaat ongewenst gedrag tegen. Het is feitelijk altijd al in sociaal werk een meeresonerende toon geweest, misschien minder onder de werkers zelf maar zeker onder hun managers en de beleidmakers. In de sociaal werk theorieën is intussen sprake van een indrukwekkende theorievorming en praktijkkennis in het kader van aanpakken in het gedwongen kader van justitie, geestelijke gezondheidszorg en jeugdzorg (Hermanns en Menger 2008)

11. *Burgerschapgericht sociaal werk* tot slot baseert zich op moderne visies op actief en sociaal burgerschap. Activering en ondersteuning zijn de invalshoek. Sociaal werkers helpen mensen zelf – en medeverantwoordelijk te zijn. Integratie in de samenleving, toeleiding naar werk, opleiding, familie, sociale netwerken en zichzelf staan voorop. Daarmee staat deze benadering in de lange traditie van het sociaal werk. De hulpvrager wordt niet gezien als cliënt of consument maar als burger (van Ewijk 2010a).

Deze opsomming van verschillende benaderingen is niet eenduidig. In sommige stromingen gaat het over een (ideologische) opvatting van sociaal werk, bij andere meer om een bepaalde tak van sport in het sociaal werk en vaak om een vermenging. Een prangende vraag is of de cliënt, klant of burger maar moet afwachten tot welke stroming zijn sociaal werker behoort en of het aan de werker vrij staat zich tot een stroming te bekennen. Opvallend is verder dat in Nederland wel aandacht is voor werksoort gebonden stromingen (opbouwwerk, sociale zorg, social case work, werken in een gedwongen kader) maar veel minder voor meer overkoepelende ideologisch-theoretische benaderingen. Bovendien valt op dat in ons land het accent vooral ligt op de praktijkkant en veel minder op de theoretische verdieping.

3. Sociaal werk onderzoek

Internationaal is er een discussie of ‘social work research’ als een aparte tak van onderzoek gezien moet worden. Daar gaat het vooral om de vraag of de onderzoeksstrategie en onderzoeksmethodiek anders is dan die van andere disciplines (McLaughlin 2007, Marsh 2007, Shaw

et.al. 2009). Ik beperk me tot de definitie dat sociaal werk onderzoek, onderzoek is naar de praktijk van het sociaal werk. Het onderscheidende zoek ik niet in de strategie of methodiek maar in het terrein. Ik breng dat terrein in beeld en kom dan terug op de vraag wat voor soort onderzoeksmethodiek en –strategie het meest passend is.

Een indeling van sociaal werk onderzoek

Sociaal werk onderzoek verdeel ik onder in een aantal deelgebieden. De indeling is arbitrair en voorlopig. Internationaal heb ik nog geen overtuigende indelingen gevonden. Of ze bevatten overzichten van allerlei onderzoeksmethodes (Shaw 2009) of ordenen naar de sturing en inbedding van onderzoek (McLaughin 2007) of delen in naar de verschillende deelgebieden in social work (Sheldon en McDonald 2009). Ik stel de volgende indeling voor.

Onderzoek naar professioneel handelen dat zich concentreert op het proces dat zich afspeelt tussen cliënt en beroepskracht. Dit kan de vorm krijgen van practice based evidence onderzoek dat langs inductieve weg concrete casussen onderzoekt om zo tot een verdiepende theorievorming te komen (van der Laan, promotieonderzoek Lies Schilder), of van evidence based onderzoek naar de effectiviteit van bepaalde methodes (van Yperen 2004), of als een metastudie naar een reeks van onderzoeken op zoek naar werkbare elementen in handen van effectieve professionals (Hermanns en Menger 2008). Veel onderzoeken naar het professioneel handelen concentreren zich op lokale praktijken van uitvoerende werkers. Daar gaat het meer om de vraag naar het hoe van het professioneel handelen. Onder onderzoek naar professioneel handelen valt ook het onderzoek naar en ontwikkelen van methodieken en methodes en het onderzoek naar ethische dilemma's en de discretionaire ruimte.

Contextueel onderzoek omschrijf ik als onderzoek naar de situatie waarin een cliënt of een groep zich bevindt. Het is de vraag naar wat is er in die situatie met die persoon of personen aan de hand is en wie daar het beste aan verbeteringen kunnen werken. Het is onderzoek naar de werkelijkheid, waarheid en werkzaamheid in de unieke context. Contextueel onderzoek is in beperkte mate generaliseerbaar

maar in zeer hoge mate leerzaam voor professionals, studenten en onderzoekers. Bovendien kunnen metaonderzoeken naar contextuele onderzoeken leiden tot verder generaliseerbare kennis (Marlet et.al. 2009, Sheldon en McDonald 2009).

Beleid- en systeem onderzoek. Onder dit onderzoek reken ik onderzoek naar beleidsprocessen en systemen zoals instituties in de jeugdzorg, het onderwijs, de arbeidsmarkt. Dit met de beperking dat het over onderzoek gaat naar beleid en systemen voor zover het de praktijk en cliënten van het sociaal werk raakt. Thema's als samenspel tussen partijen, samenwerking in ketens, vraagsturing, toegankelijkheid van systemen en het functioneren van zorg- en welzijnsorganisaties vallen hieronder.

Onderzoek naar belemmerende en stimulerende factoren in sociaal functioneren. Hier gaat het om de vraag hoe en de mate waarin stoornissen, sociaal economische achtergronden, culturele achtergronden, dramatische gebeurtenissen, veerkracht, draagkracht en biografische achtergronden meespelen in het sociaal functioneren van mensen en hoe daar mee om te gaan. Dit onderzoek kan zowel naar factoren op zich gaan als hoe zo'n factor bij een bepaalde cliënt of groep cliënten speelt.

Onderzoek naar de professie. Hier staat niet het concrete professionele handelen centraal maar algemene professionele vraagstukken zoals die naar competenties, beroepsopvattingen, beroepsindelingen, levenslang leren, beroepsidentiteit en beroepsethiek, en ook onderzoek naar de normatieve professional en de reflectieve professional.

Onderzoeksstrategie en -methodiek

De onderzoeksvraag is leidend voor het soort onderzoek dat toegepast wordt. In die zin is sociaal werk onderzoek pragmatisch en multi-methodisch (Hermans 2005). Het meeste onderzoek is kwalitatief van aard en houdt zich met concrete praktijken en contexten bezig. We zien op dit moment veel onderzoek dat plaats vindt in 'learning communities' of 'communities of research practice' (Wenger 2008, van Ewijk 2010b). In zo'n community of groep werken onderzoekers, professionals en soms ook gebruikers of cliënten samen vanuit het

idee dat de werkelijkheid, waarheid en werkzaamheid in de context afhankelijk is van de erkenning en herkenning door de betrokkenen en onderlinge samenwerking daar effectief aan bijdraagt. Het gaat om de vraag wat in die context evident is en waar de evidente aangrijpingspunten voor activering en inbedding liggen. Naast evidence based onderzoek en practice-based-evidence pleit ik daarom voor context-evidence onderzoek waar 'problem setting' (Schön 1983) en de aangrijpingspunten voor effectief handelen centraal staan.

4. Ethiek en zingeving

Ethiek, morele dilemma's en moraliteit krijgen binnen social werk veel aandacht, ook in ons land. De professie wordt ervaren en gezien als waardegeladen en veelal opererend op het grensvlak van privacy en ingrijpen, respect en interventie, betrokkenheid en distantie, professionele waarden en persoonlijke waarden van de cliënt, vertrouwelijkheid en maatschappelijk belang (Dubois en Krogsrud 1999, Banks 2006, van Doorn 2008). Bij ethische kwesties gaat het om de afwegingen die de professional zelf moet maken maar ook om inzicht en begrip voor de afwegingen en morele dilemma's van de cliënt en vanuit de samenleving. Om deze afwegingen te kunnen maken zoeken maatschappelijk werkers steun in nationale en internationale ethische codes en discussies over de discretionaire ruimte. Daarachter ligt de vraag naar de moraliteit van sociale professionals als de basis-houding op het ethische gebied. Afwegingen tussen conflicterende ethische regels vragen om het vermogen om de juiste 'innerlijke' dialoog aan te gaan. Vanuit welk zingevingskader en verinnerlijkte houding weegt die professional af? Ethiek had van oudsher plaats in een levensbeschouwelijke overtuiging en was onderdeel van de filosofie. Er zijn aanwijzingen dat de betere maatschappelijke werkers degenen zijn die vanuit zo'n zingevend kader werken en denken, die in staat zijn om op ethische dilemma's te reflecteren vanuit een dieper liggend vermogen om zo juist in te schatten en te oordelen (van 't Hof en Teppema 2009). Dit venster heeft veel interesse en kent dan ook veel publicaties, ook in ons land. Ik houd het daarom bij deze korte schets.

5. Methodieken en methodes

Een methodiek is een gespecificeerde en systematische manier van werken die bij een bepaald beroep of bepaalde functie hoort. De methodiek is beschreven en helpt werkers gericht en effectief te werken. We kennen bijvoorbeeld (basis)methodieken in opbouwwerk, jongerenwerk en het maatschappelijk werk (social case work). Een methode is een gespecificeerde en systematische manier van werken om een helder omschreven doel te realiseren. De methode is dus een middel binnen een methodiek. Op dit terrein heeft het Nederlands sociaal werk, mede dankzij een jarenlang sterk aangezet innovatiebeleid, een zeer rijke instrumentenkist die overigens geen enkele uitvoerende werker, docent of wetenschapper overziet. Een systematische categorisatie van methodes over de volle breedte van het veld ontbreekt. In toenemende mate zien we wel dat methodes getoetst en getest en op hun effectiviteit worden beoordeeld, zoals bij het Nederlands Jeugd Instituut en Movisie. Het feit dat de praktijkdiscipline sociaal werk in Nederland op de onderwerpen ethiek en methodes veruit het rijkst is, toont het pragmatische en weinig theoretische en conceptuele karakter aan. Het feit dat we geen systematisering van methodieken kennen – op enkele deelgebieden na, zoals in de reclasering - en het overzicht ontbreekt, betekent wel dat uitvoerende werkers en docenten weliswaar eclectisch te werk gaan, maar niet vanuit een helder overzicht en goed inzicht in de volle rijkdom.

6. Beleid en organisatie

Een nog redelijk braak liggend veld in sociaal werk onderzoek en theorievorming is de analyse van beleid- en organisatievraagstukken. In de curricula van het onderwijs komen organisatie en bestuurskunde wel aan de orde maar verder is dit niet het domein waar sociaal werk wetenschappers en uitvoerende werkers zich stevig op begeven. In Scandinavische en veel Oost-Europese landen zijn social policy en social work vaak een tweeluik dat in samenhang wordt gedoceerd en bestudeerd. In ons land is de beleidsoriëntatie van het uitvoerend werk en onderwijs minder sterk neergezet. Door de wet op de maatschap-

pelijke ondersteuning en de lectoraten aan de hogescholen zien we de laatste tijd echter een duidelijke toename in interesse en onderzoek naar beleid- en organisatievraagstukken. Ketenbeleid, burgerschap, vraagsturing, samenspel, afstemming beleid en uitvoerend werk en daarbij horende sturingsmodellen krijgen toenemende aandacht. De wmo maakt het ook mogelijk om het sociaal werk aan bredere maatschappelijke opdrachten te koppelen. Ik onderscheid er drie. De eerste is die van het maatschappelijk opvoeden, de opdracht om als samenleving te zorgen dat kinderen en jongeren kunnen opgroeien in een stimulerende omgeving en waar nodig extra ondersteuning krijgen. De tweede opdracht is de zorg en ondersteuning voor kwetsbare burgers. Kwetsbare burgers zijn burgers die financiële, instrumentele (hulpmiddelen) en/of professionele ondersteuning nodig hebben om als burger volwaardig te participeren. De derde opdracht is om zorg te dragen voor sociale cohesie, een redelijk leefklimaat en redelijke onderlinge verhoudingen. In deze driedeling komen alle werksoorten en professies aan bod (van Ewijk 2010a). Vaak zit een beroepsgroep en werksoort op meerdere opdracht domeinen tegelijk, zoals het maatschappelijk werk. Een ander manier om naar beleid en organisatie te kijken is om te bezien wat de grotere, langdurige trends zijn in sociaal beleid en de impact ervan op het sociaal werk. We kunnen dan verwijzen naar privatisering, naar decentralisatie en lokaliseren en de te verwachten nieuwe ingrijpende bezuinigingen en van daaruit dwingende keuzes binnen sociaal werk en tussen sociaal werk en andere sectoren.

7. Professionalisering

In dit laatste venster gaat het over de vraag naar wat een professie is en wat voor soort professie sociaal werk is. Hier speelt zich een boeiend debat af dat ik graag nog eens kernachtig neerzet, vooral omdat de 'Godfathers' Freidson en Schön wel vaak geciteerd worden maar er meestal bekaaid afkomen als het om een uiteenzetting van hun inhoudelijke bijdrage aan het debat gaat. Na deze verkenning verken ik kort wat in dit venster verder thuis hoort.

De aard van de professie

Een volwaardige professie kent een heldere, overdraagbare, theoretische kennisbasis die erkend is als een eigen deskundigheidsdomein, heeft een eigen beroepsvereniging en beroepscode en controleert de toegang tot en de inhoud van beroepsopleidingen (Kwakman en Schilder 2005). Dit is één van de omschrijvingen van wat een echte professie is. We kunnen dit de klassieke formulering van een professie noemen met medici en juristen als de bekendste voorbeelden. De omschrijving is mede ontleend aan vermoedelijk de meest geciteerde omschrijving, die van Freidson die de kenmerken van de professie omschrijft als:

1. Specialized work in the officially recognized economy that is believed to be grounded in a body of theoretically based, discretionary knowledge and skill and that is accordingly given special status in the labor force;
2. Exclusive jurisdiction in a particular division of labor created and controlled by occupational negotiation;
3. A sheltered position in both external and internal labor markets that is based on qualifying credentials created by the occupation;
4. A formal training program lying outside the labor market that produces the qualifying credentials, which is controlled by the occupation and associated with higher education; and
5. An ideology that asserts greater commitment to doing good work than to economic gain and to the quality rather than the economic efficiency of work (Freidson 2001: 127).

Freidson koppelt het kenmerk van een professie dus aan de dragende maatschappelijke waarden en 'aan het goede doen'. Deze 'hypergoods'(Taylor 1983) zijn essentieel voor een samenleving maar ook voor een professie. Professionals dragen bij aan maatschappelijke waarden en zijn niet in eerste instantie uit op gewin. Bovendien benadrukt hij de discretionaire kennis waarbij hij bedoelt dat de professional geen toepasser is van louter voorgeschreven handelingen maar het vermogen heeft om in complexe situaties het juiste te doen op basis van zijn kennis en praktische ervaring. Hij spreekt daarom over 'normative professions'. Naast een technische en wetenschappelijke autoriteit zijn professionals ook dragers van een morele autoriteit (Freidson 2001).

Het meest boeiende boek, dat een must zou moeten zijn voor iedere sociaal werker, is 'The reflective practitioner' van Schön (1983). Hij begint met ongeveer gelijke omschrijvingen van wat een professie is zoals hierboven uiteengezet. Schön laat zien hoe de professional vanaf de zestiger jaren van zijn voetstuk valt omdat schandalen, publieke debatten en toenemende kennis van leken zijn positie verzwakt. Ook de twijfels aan de evidence van veel professionals, vooral in de hoek van de geestelijke gezondheidszorg ('babble of voices') ondermijnt de status. Vervolgens concentreert Schön zich op de professional die in complexe situaties handelt. Hij bekritiseert het eenzijdig accentueren van de methode en pleit voor veel meer aandacht voor 'problem setting'. Het gaat in sociale beroepen niet in de eerste plaats om toepassing van formele kennis maar om het definiëren van het probleem (samen met de betrokkene) om van daaruit te zoeken naar voor die situatie geschikte oplossingen. In hoog gespecialiseerde beroepen wordt gewerkt vanuit systematische, fundamentele, gespecialiseerde en gestandaardiseerde kennis. De kennisontwikkelaars staan het hoogste in de hiërarchie en de uitvoerders onderaan. In de empirische wetenschap bestond het geloof dat deze manier van kennisontwikkeling en toepassing geleidelijk aan zich zou verbreden tot het sociale domein. In gespecialiseerde wetenschappen is de toepassing vooral instrumenteel. Deze manier van wetenschap en toepassing negeert echter de problematische situaties en vraagstukken zoals ze zich werkelijk voordoen. In de dagelijkse werkelijkheid is het onduidelijk wat er aan de hand is, het is puzzelen geblazen en er is veel onzekerheid (zie ook Morin). 'In order to convert a problematic situation to a problem, a practitioner must do a certain kind of work' en zo komt Schön tot één van zijn mooiste statements voor sociaal werkers:

there is a high, hard ground where practitioners can make effective use of research –based theory and technique, and there is a swampy lowland where situations are confusing 'messes' incapable of technical solution. The difficulty is that the problems of the high ground, however great their technical interest, are often relatively unimportant to clients or to the larger society, while in the swamp are the problems of greatest human concern'.There are those who choose the swampy lowlands. They deliberately involve them-

selves in messy but crucial important problems and, when asked to describe their methods of inquiry, they speak of experience, trial and error, intuition, and muddling through. Other professionals opt for the high ground. Hungry for technical rigor, devoted to an image of solid professional competence...' (Schön 1983: 41-43).

Vervolgens ontwikkelt Schön zijn theorie over de reflectieve practitioner die het moet hebben van een kundig hanteren van formele kennis, ervaringskennis en impliciete kennis en die per definitie met onzekerheden werkt. Deze professional zoekt samen met zijn cliënt naar werkzame oplossingen in de specifieke context. Dit vraagt ook wat van de cliënt, zeker degene die gewend is dat de professional alwetend is. Het is moeilijk voor de cliënt om een professional tegenover zich te hebben die geen kant en klare oplossing uit de instrumentenkoffer kan toveren. In het laatste deel van zijn studie pleit hij voor sociaal werkers die kunnen werken in een professioneel pluralisme en systematisch (!) eclecticisme. De reflectieve uitvoerende werker keert als het ware elke keer weer tot zichzelf en zijn kennis en ervaring terug om te zien wat er werkelijk aan de hand is, waar de aangrijpingspunten kunnen liggen en hoe hij met zijn cliënt het beste kan (samen) werken. Epstein argumenteert dat bij kritische zelfreflectie ook 'the presence of mindfulness' hoort: 'A mindful practitioner attends, in a nonjudgmental way to his or her own physical and mental processes during ordinary everyday tasks to act with clarity and insight' (Epstein 1999: 833). Daarmee brengt hij de 'geest' terug vanuit de theorie, houding en abstracties naar de ervaring van de situatie zelf. We kunnen daarbij denken aan een chirurg die tijdens een moeilijke operatie zichzelf waarneemt en zijn kennis, ervaring en intuïtie toepast en al opererende bijstelt. Het gaat om het ervaren en doorzien van de eigen mentale processen en het vermogen van zelfwaarneming en zelfcorrectie terwijl we aan het interveniëren of ondersteunen zijn.

In dit discours zien we hoe tegenover de harde grond specialist met nauw omschreven kennis en instrumenten, de specialist in complexiteit staat. Het onderkennen van die complexiteit en zo samen met de betrokkene tot een productief identificeren en definiëren van de problematiek te komen is essentieel. De specialist in complexiteit die tegelijk generalist is, heeft veel meer de kenmerken van een open

professie dan van een nauw omschreven en stevig ommuurde professie. Het professionaliseringsdebat moet daarom afstand nemen van de klassieke omschrijvingen van de professie en de kern van professionaliteit zoeken in reflectiviteit, normativiteit en ‘mindfulness’. Vertaald naar sociaal werkers, bepleit ik werkers die goed kunnen inschatten wat er aan de hand is, wat gedaan moet en kan worden, die vakkundige kennis, wetenschappelijke kennis, ervaringskennis en intuïtie op de juiste manier kunnen koppelen en al werkend zichzelf en hun relatie met de cliënt waarnemen en bijstellen. Deze werker kan slechts zijn werk doen in sturingsmodellen waar mandaat en vertrouwen centraal staan en de ‘afrekening’ plaats vindt door inzichtelijke verantwoording van plannen, processen en resultaten maar niet door vooraf beschreven projecten, producten en beschikbare tijdseenheden per cliënt of product.

Professionaliseringsvraagstukken

De kern van het professionaliseringsdebat zit in de breedte en ‘moerasigheid’ van de professie en de tegengestelde tendens om beroepen en functies te ontkoppelen, te omgrenzen, te verfijnen en te vermenigvuldigen. We kennen in Nederland honderden aanduidingen voor beroepen en functies in sociaal werk. Sinds we van een drie kolommensysteem – sociaal pedagogisch, maatschappelijk, en sociaal cultureel – naar een stam met vele takken overgegaan zijn, is de vertakkingsdrang niet meer te stuiten. Feitelijk hebben we met twee tegelijk optredende tendensen te maken: die naar verbreding van beroepen en die naar doorgaande differentiatie. Omdat beide tendensen redelijk autonoom en niet te stoppen zijn, is de beste strategie om de al eerder bepleite weg te volgen van verdikken van de stam en verdiepen van de wortels om zo een gemeenschappelijk raamwerk of referentiekader overeind te houden wat voldoende massa biedt voor externe profilering en interne verbinding. Een volgend debat zit in de reflectieve en normatieve professional en hoe die twee concepten zich tot elkaar verhouden. Normatief verwijst vooral naar het handelen vanuit waarden om zo waardevol handelen te realiseren, en reflectief verwijst naar het vermogen om voortdurend na te denken over het handelen en over de context waarin de professional werkt. Zoals we zagen wordt daar ‘mindfulness’ nog aan toegevoegd als het vermogen om al handelend zichzelf te corrigeren. Een wat ander

professionaliseringsdebat gaat over niveaus van functioneren dat zowel vraagt naar wat een hoger niveau van functioneren onderscheidt van een lager niveau als ook naar de positionering, honorering en daarbij horende educatie. Tot slot, verwijs ik nog naar het vraagstuk van borging van de kwaliteit van de beroepsuitoefening. Wat voor criteria en kwaliteitssystemen hebben we nodig?

Concluderend

De zeven vensters, om in termen van de canon sociaal werk te spreken, bieden tezamen een goed zicht op de breedheid, omvang en diepte van de sociaal werk theorie. Het kennis- en handelingsdomein is zeer rijk en divers (Sheldon en Mc.Donald 2009). Desalniettemin wordt het internationaal en zeker nationaal nog weinig erkend als een praktijkdiscipline gebonden wetenschapsdomein. Een van de hindernissen is dat het domein vol niches is die allemaal een grote profileringsdrang hebben en nauwelijks op zoek zijn naar een samenhoudende theorie- en praktijkvorming. De setting en context, het specifieke beroep en werksoort, de verschillende branches binnen het domein zijn dominanter dan het geheel. Ook hier zien we dat de complexiteit vooral bestreden wordt door van delen nieuwe gehelen te maken. Daarmee verliest sociaal werk echter zijn positie binnen de wetenschap, het beleid en de samenleving omdat het zich slechts versnipperd, overlappend en gaten laten vallend aanbiedt. Het is nog een lange weg om in Nederland een echte praktijkdiscipline te ontwikkelen maar de beweging voor een brede basisprofessional (van der Lans), de ontwikkeling van kenniscentra sociaal werk aan een aantal hogescholen, de verbreding van maatschappelijk werk, de samenwerking tussen de verschillende beroepsverenigingen (NVMW, BON, PHORZA) geven hoop dat de stam dikker wordt en de wortels dieper wortelen. Juist daardoor kunnen de takken en twijgjes groeien en bloeien.

Als we tot slot nog kort naar de sterktes en zwaktes kijken in het Nederlandse sociaal werk als kennis- en handelingsdomein constateer ik:

1. Dat Nederland, ook internationaal gezien, zeer rijk aan methodieken en methodes is met oog voor effectiviteit van de methodes maar ook van elementen in methodes en in het werk van de professional. De zwakte is de onoverzichtelijkheid, de veelheid en de niet aflatende inzet om weer nieuwe methodes te ontwikkelen.
2. Dat we op het gebied van ethiek en moraliteit, vooral in het maatschappelijk werk, veel aan de weg timmeren. Een zekere zorg heb ik dat we de morele dilemma's te veel uitvergrooten en minder oog hebben voor het juist inschatten van de situatie en identificeren van wat het probleem is, dat wat ik 'problem setting' noemde. Een gevoelig en veelal zwak punt in het werk en onderwijs is de verbinding van ethiek met filosofie, levensbeschouwing en cultuur.
3. Uitgesproken zwak zijn we in vergelijking met het meeste buitenland in de theoretische verdieping en een effectief benutten van kennis uit de wetenschapsdisciplines. Docenten, onderzoekers, uitvoerende werkers en studenten in het sociale domein zijn naar mijn waarneming slecht ingevoerd in de praktijkdiscipline sociaal werk en de relevante delen van wetenschappelijke disciplines.
4. De verbinding met sociaal beleid is niet sterk. We kennen in de opleidingen geen structurele koppeling aan sociaal beleid en veel werkers en docenten hebben weinig feeling met de beleidsdebatten of zijn slechts betrokken bij één van de deelonderwerpen van sociaal beleid. Ook in onderzoek en theorievorming is sprake van een nog maar matig ontgonnen gebied.
5. Op onderzoeksgebied is de laatste jaren veel op gang gebracht. Het aantal promotieonderzoeken op het sociaal werk domein loopt in ieder geval in de tientallen en een overzicht van gefinancierd onderzoek uit Raak c.s. is indrukwekkend te noemen. Wat hier ontbreekt is opnieuw het overzicht, een zekere ordening en metastudies over al het loskomende onderzoek.
6. De vragen naar de professie, de professionalisering en het domein worden gevoerd en zijn deels ideologisch en emotioneel geladen. Opvallend is dat de horizontale differentiatie – naar soorten beroepen en functies – veel sterker is dan die naar verticale differentiatie, zoals het erkennen van ervaring, erkennen van de generalist specialist, de erkenning en vraag naar masters en een herovering van een plek in het universitair onderwijs.

Referenties

- Adams, R., Dominelli L. and Payne, M., eds. 2002. *Social work: themes, issues and critical debates*. 2nd edn., Houndmills: Palgrave Mcmillan.
- Baart, A. 2001. *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma
- Banks, S. 2006. *Ethics and values in social work*. 3rd. edn Houndmills: BASW, Palgrave Mcmillan.
- Beresford, P., Adshead L. and Croft, S. 2007. *Positive care, social work and service users: Making life possible*. London: Jessica Kingsley.
- Billig, M. 1991. *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology*. 2nd. edn Cambridge: Cambridge University Press.
- Bronfenbrenner, U.1979. *The ecology of human development: experiment by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. 1986. Ecology of the family as a context for human development. *Developmental Psychology*. 22, 723-742.
- Cameron C. and Moss, P. 2007. *Care Work in Europe: current understandings and future directions*. London and New York: Routledge.
- Canda, E.R., ed. 1998. *Spirituality in Social Work: New Directions*. New York: Haworth Press.
- Chanan, G. 1997. *Active citizenship and community involvement: getting to the roots*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union.
- Cree, V.E. 2002. The changing nature of social work. In: Adams, R. and Dominelli, L. and Payne, M. 2002a, *Social work: themes, issues and critical debates*. Basingstoke: Palgrave Mcmillan, 20-29.
- Dominelli, L. *Anti-oppressive social work: theory and practice*. Houndmills: Palgrave Mcmillan.
- Dominelli, L. 2002b. Anti-oppressive practice in context. In: Adams, R. and Dominelli, L. and Payne, M. 2002. *Social work: themes, issues and critical debates*. Basingstoke: Palgrave Mcmillan, 3-19.
- Dominelli, L. 2004. *Social work: theory and practice for a changing profession*. Malden: Polity Press.
- Doorn, L. van. 2008. *Morele oordeelsvorming*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Dubois, B., and Krogsrud, M. 1999. *Social work: an empowering profession*. 3rd edn. Boston: Allyn and Bacon.
- Epstein, R.M. 1999. Mindful Practice. *JAMA*. 282.9.833-839.
- Erasmus, J. 2000. *Religion and social transformation: a case study from South Africa*, Cape Town: URDR.

- Ewijk, H. van, 2009. Citizenship-based social work. *International Social Work*. 52.2.158-170.
- Ewijk, H. van, 2010a. *European social policy and social work. Citizenship based social work*. Abingdon: Routledge.
- Ewijk, H. van, 2010b. Collaboration in community research. *European Journal of Social Work*. (Verschijnt voorjaar 2011 maar al te downloaden op de website <http://www.tandf.co.uk/journals/ejsw>).
- Ewijk, H. van, Spierings, F. and Wijnen, R., eds. 2007. *Basisboek social work: mensen en meedoen*. Amsterdam: Boom.
- Ewijk, H. van, and Wilken, J.P. 2005. Developing research practices in social work: a challenging endeavour for the Centre of Expertise for Social Policy and Social Care. In: J. van Eijken en H. van Ewijk. *Re-inventing Social Policy*. Utrecht: HU, 115-123.
- Ferguson, K.M. 2005. Beyond indigenization and reconceptualization. Towards a global, multidirectional model of technology transfer. In: *International Social Work* 48.5.519-535.
- Freidson, E. 2001. *Professionalism. The third logic*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Geertsema, H. 2004. *Identiteit in meervoud. Een identiteitsbeschrijving van het maatschappelijk werk*. Groningen: eigen uitgave (proefschrift).
- Germain, C.B. and Gitterman, A. 1980. *The life model of social work practice*. New York: Columbia University Press.
- Gibbons, M, C. et.al. 1994. *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: SAGE.
- Gottschall, K and Voß, G., eds. 2005. *Entgrenzung von Arbeit und Leben. Zum Wandel der Beziehung von Erwerbstätigkeit und Privatsphäre im Alltag*. 2nd edn. München: R. Hampp Verlag.
- Hardcastle, D.A. and Powers, P.R. 2004. *Community practice: theories and skills for social workers*. 2nd edn. New York: Oxford Press University.
- Hayes, D. and Humphries, B. 2006. *Social work, immigration and asylum: debates, dilemmas and ethical issues for social work and social care practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Hbo-raad, 2010. *Naar een duurzaam onderzoeksklimaat*. Den Haag.
- Hermans, K. 2005. Evidence-based practice in het maatschappelijk werk – een pragmatische benadering. *Sociale Interventie*, 14.3.5-16.
- Hermans, J. and Menger, A. 2009. *Walk the Line*. Amsterdam: SWP.

- Hof, E. van 't, and Teppema, S. 2009. *Levensbeschouwing in social work. Een factor van belang*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Ife, J. and Fiske, L. 2006. Human rights and community work: complementary theories and practices. *International Social Work*, 49.3.297-308.
- IFSW (International Federation of Social Workers), 2010. *Definition of social work*. <http://www.ifsw.org/en/p38000208.html>[accessed 7.8. 2010].
- Jagt, L.J. 2008. *Van Richmond naar Reid. Bronnen en ontwikkeling van taakgerichte hulpverlening in het maatschappelijk werk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Jagt, N. and Jagt, L. 2004. *Taakgerichte hulpverlening in social work*. 3rd edn. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Jones, C. 2002. Social work and society. In: R. Adams, L. Dominelli, L. and M. Payne, 2002. *Social work: themes, issues and critical debates*. Basingstoke: Palgrave Mcmillan, 41-49.
- Kamphuis, M. 1972. *Tegendraadse opstellen over de ontwikkelingen in de jaren zestig en perspectieven voor de jaren zeventig in sociale dienstverlening en opleiding*. Lochem: De Tijdstroom.
- Kamphuis, M. and Sevenhuijsen, A.J. et.al. 1956. *Helpen als ambacht. Studies over maatschappelijk werk*. Baarn: Bosch en Keuning.
- Keller, V. 2005. *Aider et contrôler: les controverses du travail social*. Lausanne :EESP.
- Kuhn, T. S. 1970. *The structure of scientific revolutions*. 2nd. edn. Chicago: University of Chicago Press.
- Kunneman, H. 2009. *Voorbij het dike-ik. Bouwstenen voor een kritisch humanisme. Deel I*. Amsterdam: SWP/University for Humanistics.
- Kwakman, K. and Schilder, L. 2005. Het versterken van professionele identiteit door leren in gemeenschappelijkheid. *Sociale Interventie*, 14.3. 17-27.
- Laan, G. van der, 1999. *Legitimatatieproblemen in het maatschappelijk werk*. 2nd. edn. Utrecht: SWP.
- Laan, G. van der, 2006. *Maatschappelijk werk als ambacht: inbedding en belichaming*. Amsterdam: SWP.
- Lans, J. van der, 2010. *Er-op-af. De nieuwe start van het sociaal werk*. Amsterdam: Augustus.
- Lensvelt-Mulders, G. 2010. *De gedachte wetenschap*. Amsterdam: SWP/ Humanistic University Press.
- Linde, M. van der, 2007. *Basisboek geschiedenis sociaal werk in Nederland*, Amsterdam: SWP.

- Lyons, K. 1999. *International social work: themes and perspectives*. Aldershot: Ashgate.
- Marlet, G, Poort and J. and Woerkens, C. van, 2009. *De baat op straat*. Utrecht: Atlas voor gemeenten.
- Marsh, P. 2007. *Developing an enquiring social work practice: practitioners, researchers and users as scientific partners*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, and Marie Kamphuis Stichting.
- McLaughlin, H. 2007. *Understanding social work research*. London: Sage.
- Morin, E. 2008. *On complexity*. Cresskill New Jersey: Hampton Press
- Niemeyer, C. 2002. Sozialpädagogik, Sozialarbeit, Soziale Arbeit – „klassische“ Aspekte der Theoriegeschichte. In: W. Thole, ed., 2002. *Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch*. Opladen: Leske + Budrich, 123-137.
- Nowotny, H. 2006. Real science is excellent science: how to interpret post academic science. Mode 2 and the ERC. *Journal of Science Communication* 5.4.1-3.
- Nowotny, H., Scott, P., and Gibbons, M.1991. *Re-Thinking science: knowledge and the public in an Age of uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Parton, N. 1996. *Social Theory, Social Change and Social Work*. London: Routledge.
- Parton, N. 2002. Post modern and constructionist approaches to social work. In: R. Adams, and L. Dominelli and M. Payne, 2002. *Social work: themes, issues and critical debates*. Basingstoke: Palgrave Mcmillan, 237-246.
- Parton, N., O'Byrne, P. and Nijnatten, C. van, 2007. *Social work, een constructieve benadering*. Houten: Bohn, Staffleu, van Lochum.
- Payne, M. 2005. *Modern Social Work Theory*. 3rd edn, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Polanyi, M. 2009. *The tacit dimension*. University of Chicago (or. 1966).
- Price, V. and Simpson, G. 2007. *Transforming Society? Social work and sociology*. Bristol: The Policy Press.
- Ravelli, A., Doorn, L. van, and Wilken, J.P. 2009. *Werk(en) met betekenis. Dialooggestuurde hulp- en dienstverlening*. Bussum: Coutinho.
- Regan, S. 2007. Role of community work in community building, <http://www.cnm.tcd.ie/publications/workers.pdf> [accessed 17.7.2010].
- Regenmortel, T. van, 2008. *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. Eindhoven: Fontys hogeschool.
- Reid, W.J.1992. *Task Strategies*. New York: University Press.

- Richmond, M. 1922. *What is Social Case Work? An Introductory Description*. New York: Russell Sage Foundation.
- Ritzer, G. and Smart, B., eds. 2003. *Handbook of Social Theory*, London: Sage.
- Scholte, M. 2010. *Oude waarden in nieuwe tijden. Over de kracht van maatschappelijk werk in de 21^e eeuw*. Haarlem: Inholland.
- Schön, D.A. 1983. *The reflective practitioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Shaw, I. 2009. Places in time: contextualizing social work research. In: I. Shaw, K. Briar-Lawson, J. Orme and R. Ruckdeschel, eds. *Sage Handbook of Social Work Research*. London: Sage Publications.
- Shaw, I. Briar-Lawson, K., Orme, J. and Ruckdeschel, R., eds. 2009. *Sage Handbook of Social Work Research*. London: Sage Publications.
- Sheldon, B. and Macdonald, G. 2009. *A textbook of social work*. Abingdon: Routledge.
- Stepney, P. and Ford, D. 2000. *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice*. New York: Russell House Publishing.
- Taylor, Ch. 1989. *Sources of the self. The making of the modern identity*. Cambridge (Mass): Harvard University Press.
- Thole, W., ed. 2002a. *Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch*. Opladen: Leske + Budrich.
- Thole, W. 2002b. Soziale Arbeit als Profession und Disziplin: Das sozialpädagogische Project in Praxis. Theorie, Forschung und Ausbildung – Versuch einer Standortbestimmung. In: W. Thole, ed. 2002. *Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch*. Opladen: Leske + Budrich, 13-62.
- Tolan, P.H., Guerra, N.G. and Kendall, P.C. 1995. A developmental-ecological perspective on antisocial behavior in children en adolescents: toward a unified risk and intervention framework. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63.4. 579-584.
- Turner, B.S., ed. 2000. *The Blackwell Companion to social theory*, 2nd edn., Malden: Blackwell Publishers.
- Vlaar, P., Hattum, M. van, Dam, C. van, and Broeken, R. 2005. *Klaar voor de toekomst: een nieuwe beroepenstructuur voor de branches gehandicaptenzorg, jeugdzorg, kinderopvang en welzijn & maatschappelijke dienstverlening*. Utrecht: NIZW.
- VSNU, Vereniging van Universiteiten, 2010 <http://www.vsnu.nl/Media-item/Structurele-aandacht-voor-kennisvalorisatie.htm>. [accessed 21.7.2010].

- Wenger, E. 2008. *Communities of practice. Learning, meaning and identity*. New York: Cambridge University Press.
- Winter, M. de, 2000. *Beter maatschappelijk opvoeden: hoofdlijnen van een eigentijdse participatiepedagogiek*. Assen: van Gorcum.
- Yperen, T. van, 2004. Vraaggericht en effectief: tegenstelling of succesformule?: cliënt heeft geen kennis van effectieve hulpvormen. In: *Nederlands tijdschrift voor jeugdzorg*. 8.1. 48-53.
- Zapf, M.K. 2005. The spiritual dimension of person and environment: Perspectives from social work and traditional knowledge. *International Social Work*, 48.5. 633-642.

COLOFON

Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd
Hans van Ewijk

ISBN 978 90 8850 191 3

NUR 740

Vormgeving
Charley Klinkenberg

Opmaak
2^D-sign, Amersfoort

Uitgever
Paul Roosenstein

Voor informatie over overige uitgaven van Uitgeverij SWP:

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam

Telefoon: (020) 330 72 00

Fax: (020) 330 80 40

E-mail: swp@mailswp.com

Internet: www.swpbook.com